

הלכות דעות פרק ו (תורגם אוטומטית)

Hebrew

תורגם אוטומטית

סיכום השיעור

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' — סיכום מלא

הקדמה לפרק

הרמב"ם עובר מעניין היחיד — כיצד יהיה האדם אדם שלם בפני עצמו (פרקים א'–ה') — לעניין האדם בחברה: עם אילו אנשים יש להתחבר, וכיצד.

חידוש: הפרק אינו רק "הלכות בין אדם לחבירו" במובן הפשוט. הוא הולך עמוק יותר — זהו הרעיון של "עוד אדם", היסוד שהאדם מעצם בריאתו הוא יצור הקיים עם אחרים. הרמב"ם רוצה קודם כל להסביר את היסוד שיש דבר כזה — אנשים אחרים, וכיצד הדבר פועל, ועל גבי זה הוא בונה אחר כך את המצוות הנוגעות לדעות.

הלכה א — דרך ברייתו של אדם: האדם נמשך אחר סביבתו

לשון הרמב"ם

"דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחרי רעיו וחבריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו."

פשט

טבעו של אדם הוא שנמשך בדעותיו ובמעשיו אחר חבריו, ונוהג כמנהג אנשי עירו.

חידושים והסברים

1. "דרך ברייתו" אינה נפילה, אלא טבע: הרמב"ם אינו מתכוון שזו חולשה או "נפילה" של האדם שהוא מושפע מאחרים. להיפך — כך נבנה האדם. האדם הוא "מדיני בטבעו" (כפי שהרמב"ם אומר במקומות אחרים), יצור חברתי שאינו יכול לנהל חיים תקינים לבדו. הדבר מתאים לפסוק "לא טוב היות האדם לבדו. אין לומר "הרמב"ם אומר שאדם מושפע" כתלונה — אלא כך נברא האדם.

2. שתי רמות של השפעה — חברים ומדינה: הרמב"ם כולל שני מעגלי השפעה: (א) "רעיו וחבריו" — החברים הקרובים, ו-(ב) "מנהג אנשי מדינתו" — החברה הרחבה, העיר שבה הוא גר. אפילו אם לאדם חברים קרובים טובים, הוא עדיין יכול להיות מושפע מהסביבה הרחבה יותר.

3. "מדינה" בהלכה פירושה עיר/עיריה, לא מדינה: "מדינה" בחז"ל ובהלכה (כמו בחושן משפט "מנהג המדינה") פירושה העיר המקומית שלך — לייקווד, בורו פארק — ולא ממלכה שלמה כמו ארצות הברית. ההשפעה באה מהחברה שבה חיים.

[הערת אגב: כיום, כאשר לכל היהודים החרדים יש השפעה זה על זה, אפשר לומר ש"התרבות החרדית" מתפקדת כ"מדינה" — כל היהודים החרדים משפיעים על כל היהודים החרדים].

הלכה א (המשך) — לפיכך: יש להתחבר לצדיקים

לשון הרמב"ם

"לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמד ממעשיהם. ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך, כדי שלא ילמד ממעשיהם."

פשט

מכיוון שאדם נמשך אחר סביבתו, עליו להתחבר לצדיקים ולשבת אצל חכמים כדי ללמוד ממעשיהם, ולהתרחק מרשעים ההולכים בחושך.

חידושים והסברים

1. "שילמד ממעשיהם" — קודם להבין, אחר כך להתרגל: הועלה חילוק בפירוש "ילמד". משהו ענה ש"ילמד" פירושו שיתרגל (יותאם אוטומטית). אך הפשט הוא: קודם כל שילמד — יבין מה החכם עושה, יחשוב מה הוא עושה — ואחר כך ירגיל את עצמו ללכת בדרכים אלו. "לימוד" כאן פירושו תהליך אינטלקטואלי פעיל, לא ספיגה פסיבית בלבד.

2. "הולכים בחושך" — רשעים אינם חושבים: הרמב"ם כבר אמר כמה פעמים שרשעים הולכים "בחושך". החידוש: חכם חושב מה הוא עושה — לכן עליך גם לחשוב מה הוא עושה (שילמד ממעשיהם). אבל רשע אינו חושב מה הוא עושה — הוא "הולך בחושך" — לכן מעשיו אינם מתוך לימוד, הם אינם באים מתהליך מודע. "באור" אפשר לראות לאן הולכים; "בחושך" אפילו לא מסתכלים. אם נותנים לטבע לשאת בלי לחשוב, נעשים רשע.

3. דיוק ב"ממעשיהם": הוזכר דיוק שאצל צדיקים כתוב "שילמד ממעשיהם" (מכל מעשיהם), ואצל רשעים כתוב "שלא ילמד ממעשיהם" — שאפשר לפרש שאפילו חלק ממעשיהם (אפילו אם לרשע יש מעשים טובים מסוימים) אין ללמוד. אך הדבר נדחה כדיוק חלש — למעשה הכוונה אותו דבר.

הלכה א (המשך) — פסוקים: הולך את חכמים יחכם

לשון הרמב"ם

"הוא ששלמה אומר: 'הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע' (משלי יג:כ)."

פשט

שלמה המלך כבר אומר יסוד זה: ההולך עם חכמים יחכם, והמתרועע עם כסילים ירע לו.

חידושים

1. כסילים ≠ רשעים, אבל במשלי = אנשים רעים: "כסילים" אינם דווקא רשעים — הכוונה לאנשים שאינם חושבים. אבל בספר משלי בכלל ה"אנשים הטובים" = חכמים, וה"רעים" = כסילים. לא כתוב כל כך "צדיקים ורשעים" במשלי, אלא "חכמים וכסילים" — כי חכמה היא ללכת בדרך הטוב. צדקות אינה עניין של חסידות בלבד, אלא עניין של חכמה.

2. הרמב"ם הוא "חסיד" של שלמה המלך: הרמב"ם מביא בכל הפרקים הללו פסוקים רבים מאוד ממשלי, ופעמים רבות אומר "אמר בחכמתו" (אף שלא כתוב כך בפסוק). הדבר מעניין כי הרמב"ם בדרך כלל מביא פסוקים כדי להביא מצוה — לא סתם "ללקט" פסוקים. הוא רוצה להראות שכל היסודות הללו כבר כתובים בפסוקים — לא רק במשנה, אלא כבר בתנ"ך עצמו.

הלכה א (המשך) — אשרי האיש: מושב רשעים

לשון הרמב"ם

"ואומר: 'אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב' (תהלים א:א)."

פשוט

הפסוק מתאר אדם שאינו מתרועע עם רשעים, חוטאים ולצים.

חידושים

1. **"עצת רשעים" אינה עצה ספציפית, אלא "מועצה" — התכנסות:** "עצה" כאן פירושה **"מועצה"** — כמו אנשים היושבים יחד. "עצת רשעים" = **בישיבה של רשעים**. עצם הדבר — עצם הישיבה יחד עם רשעים — זו כבר "עצת רשעים", כי כשיושבים עם רשעים מתחילים להתנהג כרשעים.

2. **אדם אינו תופס עד כמה הוא מושפע:** זוהי **הלכה חשובה מאוד** כי אדם אינו תמיד מודע עד כמה הוא מושפע — "ביודעים ובלא יודעים". לאיזה בית כנסת נכנסים, מי האנשים סביבך — לכך תהיה השפעה גדולה.

3. **בעל הסולם (ר' אשלג) — הבחירה היא בבחירת החברים:** בעל הסולם אומר שאדם מושפע כל כך חזק מהאנשים סביבו, שכמעט אין לו **בחירה כל כך חזקה** במעשיו היומיומיים — כי כל כך הרבה הוא עושה "בלא יודעים" לפי מה שחבריו עושים. **איפה אם כן עיקר הבחירה? — לבחור עם מי להיות.** בחירת חברים טובים היא הבחירה הגדולה.

הלכה א (המשך) — אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים: צריך לעזוב

לשון הרמב"ם

"וכן אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה, ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובה."

פשוט

אם העיר שבה גרים יש בה מנהגים רעים והאנשים אינם הולכים בדרך ישרה, יש לעבור למקום שאנשיו צדיקים.

חידושים

1. **חברים טובים אינם מספיקים אם המדינה רעה:** הרמב"ם הולך על שתי **רמות:** ראשית — ודא שחבריך הקרובים צדיקים. אבל שנית — אם כל **המדינה רעה**, לא מועיל שיש לך כמה חברים טובים, כי לא **תוכל להגן על עצמך** מהחברה הרחבה. לכן חייבים לעזוב.

2. **"מנהגותיה רעים" — לא רק עבירות, אלא כפייה מערכתית:** "מנהגותיה רעים" אינו רק שאנשים עושים עבירות שאפשר להימנע מהן. הכוונה **שמנהג המדינה מכריח אדם לעשות דברים רעים** — כי כך פועלת המערכת. למשל: במדינה שאי אפשר לעשות עסקים בלי לשקר — כי כולם מפרסמים בשקר, ופרסום עם אמת בלבד לא עובד — **מנהג המדינה הוא להיות שקרן**. מי שרוצה להיות "אומר על הן ועל לאו לאו" (מפרק ה') **חייב לעזוב**. לא רק שילמד מהם (השפעה פסיבית), אלא **שיאלץ להתנהג** כמותם — כי המערכת לא מאפשרת אחרת. לבוש, שידוכים, עסקים — במדינות מסוימות **אין ברירה** אם רוצים לתפקד.

3. **הרמב"ם אינו מדבר ספציפית על יהודים:** הרמב"ם אינו אומר "לך לגור בין יהודים" — הוא אומר "לך למקום שאנשיו צדיקים". אולי משום שבזמנו (ספרד/מצרים) יהודים חיו בסביבה שלא הייתה כל כך רעה — היה "תור הזהב" (או קרוב לכך). אבל אולי כוונתו שיהודים הם טובים, וממילא לך לגור בין יהודים.

[הערת אגב: שיטת הרמב"ם מצביעה על נקודה עמוקה יותר — שבגלות, בלי בית המקדש, אין זה "תענוג גלות" — צריך להבין שהאידיאל כתוב בתורה עם בית המקדש וכל ענייניו.]

הלכה א (המשך) — "ואם היו כל המדינות... נוהגים בדרך לא טובה כמו זמננו"

לשון הרמב"ם

"ואם היו כל המדינות שיודע ושומע שמועתך נוהגים בדרך לא טובה כמו זמננו... או שאינו יכול לילך למדינות שמנהגותיהם טובים מפני הגייסות או מפני החולי — ישב לבדו יחידי... ואם היו רעים וחטאים

שאינו מניחין אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונהג במנהגם הרע — יצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהג עצמו בדרך חטאים... שנאמר 'מי יתנני במדבר מלון אורחים'."

פשוט

הרמב"ם מציב סדר של עצות כשממצאים בסביבה רעה: (1) לעזוב למדינה טובה יותר; (2) אם אי אפשר (מלחמות, מחלה) — לשבת לבד; (3) אם אפילו לשבת לבד אי אפשר כי כופים להשתתף — לצאת למדבר.

חידושים והסברים

1. **זמנו של הרמב"ם:** הרמב"ם אומר "כמו זמננו" — הוא מתאר את זמנו כתקופה שבה כל המדינות נוהגות שלא כשורה. הדבר מפתיע, שכן הרמב"ם חי בתקופה שלא הייתה הגרועה ביותר — הוא גר בין יהודים, בסביבת תורה. "תור הזהב" אמנם היה מעט לפני הרמב"ם, אך גם זמנו לא היה כל כך רע. ובכל זאת הרמב"ם הבין כך.

2. **הקשר לגלות ולחורבן:** אולי כוונת הרמב"ם "בימי הגלות" — שזהו מציאות הגלות. האידיאל — מלך ישראל, בית דין, בית המקדש — זו תכלית התורה, כיצד לבנות חברה טובה. בלעדיו אי אפשר. הדבר מתאים למה שלמדנו קודם שצריך לגור בעיר שיש בה "בית דין מכה על חטא" — אבל בגלות "כל העולם הוא עיר" בלי בית דין כזה.

3. **"ישב לבדו" — בתוך העיר לבד:** "ישב לבדו יחידי" פירושו שנשאר בעיר, רק מתנהג כשורה בביתו. רק אחר כך מדבר הרמב"ם על יציאה מהעיר (למערות ולחוחים ולמדברות). אלו שתי מדרגות נפרדות.

[הערת אגב: "ואם היו בני ביתו מנהיגים אותו לעבודת השם" — צדיק גדול אמר, אפילו כל העולם יהיה חרדי, הוא מראה בעבודת השם — העיקר הוא מה קורה בבית שלך.]

4. **"מה יעשה" — כשכופים:** הרמב"ם מתאר מצב כסדום — שבו הרשעים כופים את כולם להשתתף ("הוציאם אלינו"). במצב כזה אין עצה אחרת — "ילך למערות ולחוחים ולמדברות". **חוחים** הם קוצים — מקומות שבו אדם אינם גרים בהם.

5. **הפסוק "מי יתנני במדבר מלון אורחים":** "מלון אורחים" פירושו מקום שרק אורחים (נוסעים) עוברים בו — אנשים השייכים למקום אחר, אך גרים במדבר. שיהיה כאורח באוהל במדבר.

6. **המשל מציאת מצרים:** כשם שהיהודים לא יכלו להישאר במצרים (מקום עבודה זרה), הוציאום למדבר, ושם קיבלו את התורה עד שקיבלו את ארץ ישראל. זהו המודל ל"יציאה למדבר".

7. **קינת ירמיה מול הלכה למעשה:** בפשטות ירמיה אינו מתכוון ממש שיש לעזוב — הוא מתלונן, "מי ייתן לי במדבר, הכל רשעים כאן". אבל הרמב"ם לומד מכך הלכה למעשה: כן, אכן, כך צריך לעשות — צריך לעזוב למדבר.

8. **קושיה: מדוע הרמב"ם עצמו לא הלך למדבר?** מן הסתם סבר שהוא יכול להיות "יחידי" — יכול היה לשבת לבדו בביתו בלי להיות מושפע ממנהגים רעים, ולכן נשאר.

9. **המעשה עם הסאטמרער רב והחזון איש:** הסאטמרער רב שאל על החזון איש: כיצד אפשר לגור במקום של רשעים (ארץ ישראל תחת המדינה)? ענה החזון איש: **הישיבות הן מדבריות** — אם מוצאים דרך שבתוך הבניין חיים ומושפעים מעט מבחוץ, זהו "מדבר". אבל ליהודי הדבר אינו מדויק לגמרי — יש הרבה דברים שמושפעים מהם ואי אפשר להימנע.

10. **"ואם היה בעל חולאים לא יוכל לילך במדברות"** — אם אי אפשר ללכת למדבר (לא ריאלי), מה אומר הרמב"ם אז? לא ברור מהי ההלכה למעשה במצב כזה.

11. **שמונה פרקים:** בשמונה פרקים אומר הרמב"ם שהחסידים שהלכו להתבודד במדבר — זה היה בעניין הזה. אולי כוונתו שלפעמים יש אדם שהולך ממש למדבר, למנוח, לישיבה.

8. [הערת אגב: **חובת החכם להיות נגיש:**] קושיה: הרי החכם גם רוצה להידבק בחכם אחר — ובמקום לתת לפשוטי עם גישה, הוא רוצה ללכת לרבו. אולי יש מצוה על החכם לוותר — כפי שלמדנו קודם שחכם צריך לתת לאנשים אחרים גישה אליו. במקום מסוים כשהחכם יודע שהוא כבר חכם גדול מספיק, עליו להפסיק לרוץ לחכמים גדולים יותר, ולעסוק עם תלמידי חכמים. למעשה הדבר אינו ברור.

9. [הערת אגב: **משיב דבר — תלמיד חכם עם עם הארץ:**] אם יש עניין של "משיב דבר" (תלמיד חכם רוצה גם חבר שהוא תלמיד חכם או חכם), מי מקיים את המצוה — הגבירים או תלמידי חכמים אחרים? תלמיד חכם המתחבר עם עם הארץ — הרי זה עומד רע מאוד — אפילו אינו חסידות מצוה. הדבר אינו ברור, ובדורות שונים הבעיה שונה.

הלכה ג — מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו

לשון הרמב"ם

"מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך'. לפיכך צריך לספר בשבחיו ולחוס על ממונו, כמו שהוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו."

פשט

כל יהודי חייב לאהוב כל יהודי כמו את עצמו. פירוש הדבר למעשה: לדבר בשבחיו, לחוס על ממונו, לשמור על כבודו — בדיוק כפי ששומרים על שלך.

חידושים

1. **הסדר ברמב"ם: תחילה** — להידבק בתלמידי חכמים (החבר החשוב ביותר); **אחר כך** — מצוה כללית של אהבת ישראל לכל יהודי. תלמיד חכם הוא החבר שאין צורך בשוויון — יש לעזור לו, לעשות לו פרקמטיא, להסתובב אצלו. אבל גם כל יהודי צריך לאהוב.

2. **אהבה כללית אפילו ליהודים חלשים:** מצות אהבת ישראל חלה אפילו על יהודי שיש לו מנהגים רעים, שאסור ללמוד ממנו — אבל לאהוב אותו צריך עדיין. הגבול הוא רק אצל **מומר להכעיס** או **רשע גמור** — אלו שפטורים מאהבה.

3. **"כמוך" — פירוש הרמב"ם הפשוט:** כשם שאתה רוצה שייטב לך, רצה שייטב לו. כשם שאתה חס על ממונך, חוס על ממונו. כשם שאתה רוצה כבוד, שמור על כבודו.

4. **"המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא":** מי שמקבל כבוד דרך בושות חברו — הוא נעשה חשוב על ידי שמראה כמה טיפש חברו, הוא רוצה להיות "החכם של החבורה" — אין לו חלק לעולם הבא. **מדוע כל כך חמור?** הרי זו "רק" מצוה עשה (ואהבת לרעך כמוך), ובכל זאת "אין לו חלק לעולם הבא"? **הלכות תשובה פרק ג' הלכה י"ד** מסביר שיש דברים שאינם "אין לו חלק" אמיתי, אלא מכיוון שקשה לעשות תשובה עליהם — יש לעיין במפרשים שם לגדר המדויק.

5. **"מתכבד בקלון חבירו" — חולשה אנושית עמוקה:** זהו דבר "פנימי" מאוד שיש לבני אדם. מודדים את עצמם מול החבר, משווים, מראים את הניגוד — כשהלה אומר דבר טיפשי ואתה עונה משהו חכם ממנו, **זהו ממש מתכבד בקלון חבירו**. זהו הסימן הפשוט ביותר שכבודך חשוב לך יותר מכבודו — אתה מוכן להרים את כבודך על ידי דריכה על כבודו. זהו ההיפך מ"ואהבת לרעך כמוך".

הלכה ד — אהבת הגר

לשון הרמב"ם

"אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה, שתי מצוות עשה: אחת מפני שהוא בכלל רעים, ואחת מפני שהוא גר, והתורה אמרה 'ואהבתם את הגר'. ציוה על אהבת הגר כמו שציוה על אהבת שמו, שנאמר

הלכה ב — מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם

לשון הרמב"ם

"מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם, שנאמר 'ובו תדבק'. וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה? אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו: הדבק בחכמים ותלמידיהם. לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם, וישא בתו לתלמיד חכם, ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים, ולעשות פרקמטיא לתלמידי חכמים, ולהתחבר להם בכל מיני חיבור, שנאמר 'ולדבקה בו'. וכן ציוו חכמים ואמרו: 'הוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם'."

פשט

לא רק עצה טובה להתרועע עם צדיקים — זו מצוה עשה מן התורה. הפסוק "ובו תדבק" מתפרש על ידי חז"ל שיש להידבק בחכמים. הרמב"ם מונה דרכים מעשיות: לשאת בת תלמיד חכם, לאכול עם תלמידי חכמים, לעשות עסקים עבורם, להתחבר אליהם בכל דרך אפשרית.

חידושים והסברים

1. **משכלל ישר למצוה:** המהלך הוא: עד עכשיו הרמב"ם הראה ששכלל ישר אומר שיש להתרועע בין צדיקים. עכשיו הוא אומר: לא רק עצה טובה — זו **מצוה עשה** "להדבק בחכמים ותלמידיהם."

2. **"שכינה" — מה פירושה כאן?** נשאלה השאלה האם זו הפעם הראשונה שהרמב"ם משתמש במילה "שכינה" בהלכות דעות. בהלכות נביאים כבר הופיע הלשון "שכינה" — שפירושו הקב"ה, השכל (השכל האלוהי).

3. **"וכי אפשר להדבק בשכינה" — פירוש הקושיה:** אולי הקושיה היא: כיצד יכול אדם להגיע לשלמות? כיצד אפשר בכלל ללכת בדרכי חנוך ורחום? התשובה: התרועע עם צדיקים ותלמוד מהם. הדבר מתאים למה שלמדנו קודם בהלכות דעות — ש"דרך ה'" היא "דרך הטובה, דרך הממוצעת, דרך החכמים." זהו ה"ובו תדבק."

4. **"חכמים" מול "תלמידי חכמים" — מדוע החילוק בלשון:** במצוה כתוב "להדבק בחכמים ותלמידיהם", אבל בהנחיות המעשיות (נישואין, אכילה, עסקים) כתוב "תלמידי חכמים." כמה הסברים:

- (א) לחכם אין כל כך הרבה בנות — אם אי אפשר להשיג חכם, הולכים לתלמיד חכם, הקרוב ביותר שאפשר.

- (ב) כשאדם מתחתן הוא בדרך כלל צעיר (15, 16, 20) — הוא עדיין לא חכם, הוא תלמיד חכם.

- (ג) המקור בספרי על "ובו תדבק" הוא "חכמים ותלמידיהם" — זהו ממש הלשון "תלמידי חכמים."

- (ד) תלמיד חכם הוא מי שנדבק בחכם — בהגדרה, כי "הוא לומד ממעשיו ונעשה תלמיד חכם." החכם יכול להשפיע על ציבור גדול, ולוקחים אחד מתלמידיו ונושאים את בתו — כך מסתובב הדבר בתוך החבורה.

5. **"ולדבקה בו" מול "ובו תדבק" — שני פסוקים:** מ"ובו תדבק" לומדים את העצה/מצוה (הדבק בחכמים), ומ"ולד" —

בקה בו" לומדים "כל מיני חיבור." אולי כוונת רבינו יונה ש"ולדבקה בו" הוא ריבוי — שיש למצוא תמיד דרכים חדשות כיצד להידבק בתלמידי חכמים.

6. **"להתחבר להם בכל מיני חיבור" — העניין:** העניין אינו לתת כבוד לתלמיד חכם — העניין הוא **כדי שתהיה עמו כמה שיותר, כדי שתקבל את ההשפעה ממנו**. זהו המקור ללכת לשולחן הרבי — לא הוא בא אליך, אתה בא אליו, ואז אתה לומד כיצד להיות אדם.

7. **"והוי מתאבק בעפר רגליהם":** פירושו שתלך כל כך קרוב אליהם עד שתאבק מאבק רגליהם. גם נהגו שהחכמים יושבים למעלה (על בימה), והתלמידים יושבים למטה — ממש באבק רגליהם.

קטגוריה אחרת.

הלכה ו — "הוכח תוכיח את עמיתך" (בין אדם לחבירו)

לשון הרמב"ם

"כי יחטא איש לאיש, לא ישטמנו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים 'ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנה אבשלום את אמנון'. אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו 'למה עשית לי כך וכך? ולמה חטאת לי בדבר פלוני?' שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'."

"ואם חזר וביקש ממנו למחול, צריך למחול לו, ולא יהא המוחל אכזרי, שנאמר 'ויתפלל אברהם אל האלהים'."

פשט

כשמישהו עושה לך עוולה, אל תשתוק ותחזיק שנהא בלב. צריך לומר לו: "למה עשית לי כך וכך?" — זו מצות "הוכח תוכיח". כשהוא מבקש מחילה, חייבים למחול לו.

חידושים

1. "הוכח תוכיח" — הפשט העיקרי אינו "להוכיח מוסר": פשט הרמב"ם העיקרי ב"הוכח תוכיח" אינו להוכיח מישהו על מצוה שאינו מקיים כראוי. העניין הפשוט הוא: להוציא מה שבלב — מה שקוראים היום "כישורי תקשורת נורמליים", לדעת לדבר עם אדם, לדעת לומר מה כואב. זהו הרבה יותר מסתם "כישורי תקשורת" — זו מצוה מן התורה.

2. לשון ספר המצוות: "שצונו להודיע שנאתנו למי ששנאנוהו, עד שנספר לו מה ששנאנוהו עליו" — חייבים להודיע את השנאה, לומר לו מדוע יש לך עליו.

3. אבשלום ואמנון — "ברשעים": הרמב"ם קורא לאבשלום ואמנון "רשעים". אבשלום ואמנון רשעים? הרי הם בני דוד המלך! הפשט: הם נהגו ברשעות — אמנון אנס את תמר, אבשלום שתק ורצה לנקום. השתיקה עצמה — ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב" — היא הדוגמה כיצד שנהא שבלב מובילה לקטסטרופה.

4. יישום מעשי — "הוא צריך להבין לבד": זו הלכה חשובה מאוד למעשה. אנשים מסתובבים מרירים שנים ארוכות כי הם אומרים: "הוא צריך כבר להבין לבד". לא דרשת את כבודך, ואתה רוצה שהוא יבין לבד? בשלום בית יכולים אנשים להסתובב שנים עם מרירות בלב כי "הוא היה צריך כבר להבין לבד". אילו היה נשבר ואומר, חיינו היו קלים יותר. אולי הלה אינו מבין? אולי הוא רוצה להבין, רק צריך לשמוע!

5. הקשר הלוגי ל"לא תשנא": "הוכח תוכיח" היא העצה ל"לא תשנא בלבך" — אם אומרים לו, בכלל לא עוברים. כשמדברים, השנאה שבלב מתפוגגת.

6. "אם זה דבר קטן": פעמים רבות אומר אדם "על דבר קטן כזה אני לא מודאג?" התשובה: אם זה באמת דבר קטן, אתה כבר לא חביר? אם זה לא דבר קטן, צריך לומר. ואם אתה חושב שהוא לא מבין — אולי היה מבין אילו היו אומרים לו בדרך אחרת.

7. הקשר בין תוכחה לעוולה: כשהלה עושה לך עוולה, הוא גם חטא — לא קיים "ואהבת לרעך כמוך" ולא חס על כבוד חברו. ממילא התוכחה על העוולה היא גם תוכחה על חטא. שני ההיבטים (בין אדם לחבירו ובין אדם למקום) באים יחד.

8. מחילה — "ולא יהא המוחל אכזרי": מעניין שהרמב"ם קורא לאדם שצריך למחול "המוחל" (לא "הנעלב"), כי זו כבר תפקידו. מעשה אבימלך: הרמב"ם מדגיש "אף על פי שציערו וביקש להרגו" — אבימלך עשה לאברהם עוולה גדולה, ובכל זאת כשביקש ממנו, התפלל אברהם לרפואתו. גם הוזכר שבמקום אחר (אצל הבאר) כתוב "ויוכיח אברהם את אבימלך" — אבל זה על עניין אחר. הלכות נוספות בעניין מחילה נידונות בהלכות תשובה, לא כאן.

'ואהבת את ה' אלקיך', וכן נאמר 'ואהבתם את הגר'. הקב"ה עצמו אוהב גרים, שנאמר 'ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה'."

פשט

לגר צדק יש שתי מצוות עשה: (1) הוא "בכלל רעים" — ואהבת לרעך כמוך, (2) הוא גר — ואהבתם את הגר. הקב"ה עצמו אוהב גרים, ולכן עלינו גם כן.

חידושים

1. "תחת כנפי השכינה" — מה פירוש "כנף"? האם "כנף" הוא כנף כמו אצל עוף (כנשר יעיר קנו), או שפירושו "כנף בגד" — תחת שולי בגד השכינה? "תחת כנף" אינו הגיוני אצל עוף — עפים על כנף, לא הולכים תחתיה. "תחת כנפיך" (כמו אצל רות ובעז) פירושו תחת חסותו. אבל "כנפי השכינה" הוא גם ביטוי מקובל.

2. גר תושב מול גר צדק: הרמב"ם מדבר כאן על גר צדק (שנתגייר לגמרי). אבל אפילו לגר תושב (גוי שאינו עובד עבודה זרה, אינו רוצה) יש דינים מסוימים — אסור לרמותו (אונאה), לא לצער, לא לבזותו. כשגרים בשכונה גויית, צריך לחשוב ששכנים גויים יש להם דין כגר תושב לעניין אונאה.

3. פירוש ספר החינוך הרחב ל"גר": ספר החינוך אומר שפשוטו של מקרא "גר" אינו דווקא מתגייר — גם יהודי המגיע לעיר חדשה ואינו מכיר איש, הוא פגיע, נכנס לקטגוריה של "גר ויתום ואלמנה". כלל רחב יותר: כל אדם שהוא פגיע — יהודי מעיר אחרת, מחסידות אחרת, מצד אחר — נכנס תחת עניין גר ויתום ואלמנה.

4. "ואהבת ל" מול "ואהבת את" — האם יש חילוק? ב"ואהבת לרעך כמוך" כתוב "ל", וב"ואהבתם את הגר" כתוב "את". הוצע ש"ל" פירושו דברים מעשיים — לספר בשבח, לחוס על ממונו, ו"את" פירושו אהבה עמוקה יותר בלב. אבל הפשט ברמב"ם אינו מתאים לחילוק זה — הרמב"ם אומר סך הכל אותו דבר, רק עם עוד מצוה.

5. מדוע הקב"ה אוהב גרים במיוחד? כי יהדותו הגיעה לו במסירות נפש — הוא עזב את עמו ומולדתו. לכן יש לקב"ה אהבה מיוחדת לגרים, ו"בדרכו" — בדרכו — עלינו גם כן.

6. חילוק אפשרי במהות שתי האהבות: ייתכן ש"ואהבת לרעך כמוך" פירושו לא להזיק, לשמור על כבודו (מעשי), ו"ואהבתם את הגר" פירושו להביט על מסירות נפשו, לחוש הערצה מסוימת לאומץ שלו להיעשות יהודי.

הלכה ה — "לא תשנא את אחיך בלבך"

לשון הרמב"ם

"כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה, שנאמר 'לא תשנא את אחיך בלבך'. ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה. ולא הזהירה תורה אלא על שנהא שבלב. אבל המכה את חברו והמחרף את חברו, אף על פי שאינו רשאי, אינו עובר משום 'לא תשנא'."

פשט

התורה אוסרת שנהא בלב — כשיש שנהא בלב אך אינו אומר דבר. המכה או המחרף את חברו, אף שוודאי אסור, אינו עובר על "לא תשנא" — כי הלאו הולך ספציפית על שנהא שבלב.

חידושים

1. הלאו הולך רק על "בלב": "בלבך" אינו סתם תיאור, אלא זהו גדר הלאו — הוא הולך רק על שנהא שנשארת בפנים. כשמכים או מחרפים, עוברים על לאוים אחרים, אבל לא על "לא תשנא". הרמב"ם לא מנה את הלאו של "לא תשנא" אצל מכה — זהו לאו נוסף שאינו הולך יחד.

2. היה אפשר לחשוב: שמי שמכה הרי שונא גם בלבו — ועוד הכה אותו. הרמב"ם אומר: לא, "בלבך" פירושו רק בלב. כשיוצא למעשה, זו כבר

2. מדוע מפסיקים בהכאה? שני הסברים:

(א) כשמכה או מקלל, הוא עובר על עוד לאו (להכות/לקלל יהודי). התוכחה גורמת יותר נזק מתועלת — מכשילים אותו בעוד עבירות.

(ב) הסבר חזק יותר (ממייין גרשם): "הכה כלומר איני רוצה" — עד אז הוא בעצם עדיין מעוניין, הוא רק דוחה "תחילה". כשמכה, הוא מבהיר שבאמת אינו מעוניין. עד אז הרי "תחילה דוחה" — דוחה מבחוץ אבל מבפנים עדיין נגיש.

3. "פעם שניה ושלישית" — הבנה מעשית: אין הכוונה לענות את האדם פעם אחר פעם. אולי הכוונה: אמור לו פעם אחת, המתן כמה חודשים, אולי כבר נעשה יותר מתבונן, אולי מבין טוב יותר. צריך להיות חכם בגישה.

הלכה ז (המשך) — "וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה"

לשון הרמב"ם

"וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה, הוא נתפס בעון אלו כולם, שאפשר לו למחות בהם."

פשט

מי שיכול למחות ואינו מוחה, נתפס בעון כולם שיכול היה למחות בהם.

חידושים

1. "מחאה" מול "תוכחה" — ביקורת חדה: הרמב"ם

קורא כאן "מוחה" במקום "מוכח". אבל "סתם למחות באוויר זה לא כלום". התורה המודרנית שמחלקת בין "מצות מחאה" (סתם למחות בעולם) ל"תוכחה" (לומר לאדם עצמו) — אין לה מקור. מחאה פירושה לומר לאדם באופן שיכול לעזור — זהו אותו דבר כמו תוכחה. הרעיון שאפשר לקיים "מצות מחאה" על ידי סתם הבעת עמדה בלי שתועיל כלום, אין לו מקור.

2. מדוע נתפס? שני הסברים:

(א) אדם מושפע מחבריו (כפי שהרמב"ם כבר אמר בהלכה א). כשאינו מוחה, הוא עצמו מושפע מחטאיהם.

(ב) אולי מחאה כדי שהוא עצמו יזכור שזה לא נורמלי — כל פעם שרואה את הלה עושה עבירה, ואמר משהו, כדי שלא ישכח. הדבר נדחה: "אותה תורה היא תורה מודרנית כזו, אני לא מחזיק ממנה." מחאה פירושה באמת לנסות למנוע את הלה מחטאו.

3. הרמב"ם מדבר על "אנשי ביתו" — אנשים שאתה אחראי עליהם (כאב או מנהיג). הרמב"ם לא הביא כאן את הכלל "כל ישראל ערבים זה לזה", אף שהוא נוגע.

הלכה ז (סוף) / הלכה ח — איסור הלבנת פנים

לשון הרמב"ם

"המוכיח את חבריו תחילה, לא ידבר לו קשות עד שיכלימו, שלא יאמר לו 'אינך מתבייש ממעשיך' וכיוצא בזה... אף על פי שהמכלים את חבריו אינו לוקה, עון גדול הוא. כך אמרו חכמים: המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא."

"צריך אדם ליהדר בדבר זה שלא יבייש חבריו ברבים, בין קטן בין גדול. ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו. ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו."

פשט

כשמוכיחים חבר, אין לדבר בחומרה ולביישו. לבייש יהודי היא עבירה גדולה — אף שאין מלקות, חז"ל אומרים שהמלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. אסור לקרוא לו בשם שהוא מתבייש בו, ואסור לספר לפניו דברים שהוא מתבייש בהם.

חידושים

הלכה ז — תוכחה על חטאים (בין אדם למקום)

לשון הרמב"ם

"הרואה חברו שחטא או שהולך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'."

פשט

הרואה חברו חוטא או הולך בדרך לא טובה, חייב להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו.

חידושים

1. הקשר התוכחה — רק בחברה בריאה: הרמב"ם מדבר כאן לאחר שכבר ביסס (בהלכות א-ב) שצריך להימצא בין אנשים ישרים. כשאתה בין רשעים, אינך הולך להוכיח כל אחד — לא יעבוד. אבל כשאתה בחברה טובה ומישהו נכשל, אז יש חיוב תוכחה.

2. "דבר שאינו נשמע": יש כלל "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע." הרמב"ם לא הביא זאת כאן, אבל קודם אצל תוכחה אמר שמוכיחים רק "בדברים שבינו לבינו." ייתכן שאותו עיקרון חל גם בין אדם לחבירו — אם יודעים שלא ישמע, אולי אין מצוה.

הלכה ז (המשך) — אופן התוכחה: בנחת ובלשון רכה

לשון הרמב"ם

"המוכיח את חברו, בין בדברים שבינו לבין בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו, להביאו לחיי העולם הבא."

פשט

בין בעולה בין בני אדם, בין בעבירות בין אדם למקום, צריך להוכיח בפרטיות, בשקט, בלשון רכה, ולהודיעו שזה לטובתו.

חידושים

1. "לטובתו להביאו לחיי העולם הבא" — כיצד מתאים בין אדם לחבירו? בין אדם לחבירו, מה שייך "חיי העולם הבא"? בין אדם לחבירו היינו אומרים "לטובתו" — אתה רוצה שאהיה חברך? תקן את זה! זה "חיי העולם הזה." שני תירוצים:

(א) "לטובתו" הולך על בין אדם לחבירו, ו"להביאו לחיי העולם הבא" הולך ספציפית על בין אדם למקום.

(ב) אפילו בין אדם למקום, הנקודה אינה שהקב"ה הוא "שוטר" — אלא שרוצים באמת לעזור לו להיות חיים טובים. הקב"ה אינו צריך שוטר, הכוונה לטובת האדם עצמו.

2. צריך באמת להתכוון לטובתו — רק כך יכול להודיעו. התוכחה חייבת לבוא מכוונה אמיתית לטובת הזולת, לא מתחושת עליונות.

הלכה ז (המשך) — עד מתי צריך להוכיח?

לשון הרמב"ם

"אם קיבל ממנו מוטב, ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית, וכן תמיד חייב להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע."

פשט

אם קיבל — מה טוב. אם לא — צריך לנסות שוב, פעם שנייה ושלישית, עד שהחוטא מכה אותו או אומר לו "איני שומע."

חידושים

1. מקור בגמרא: יש מחלוקת — רבא אומר "עד הכאה" (עד שמכה), שמואל אומר "עד קללה" (עד שמקלל). הרמב"ם פוסק "עד הכאה" אבל מוסיף "ויאמר לו איני שומע" — אולי אחד מהשניים.

4. [הערת אגב: ביקורת הבעל שם טוב על "מוכיחים":] הבעל שם טוב ביקר בחריפות את ה"מוכיחים" שנסעו ממקום למקום והתפרנסו מלהכות ביהודים. הוא אמר: מי שמדבר רק על יהודים הוא מעורר את השטן — הוא עומד בצד השטן שמכה ביהודים. כשדרשתך היא רק להכות ביהודים, זו אינה תוכחה, זה קטרוג.

הלכה ט — מידת חסידות: למחול בלי תוכחה

לשון הרמב"ם

"מי שחטא לו חברו, ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום, לפי שהחוטא הדיוט ביותר או שדעתו משובשת, ומחל לו בלבו, ולא שטמו ולא הוכיחו — הרי זו מידת חסידות. ואין התורה מקפדת אלא על המשטמה."

פשט

כשחבר עשה לך עוולה, אבל אינך רוצה להוכיחו כי הוא הדיוט ביותר או דעתו משובשת, ומחלת לו בלב בלי שנאה — זו מידת חסידות. התורה מקפידה בעיקר על משטמה — שנאה בלב.

חידושים

1. זהו התירוץ על הקושיה הקודמת: קודם נשאלה השאלה האם חייבים דווקא לומר לו כשיש טענות. הרמב"ם עונה: לא — אם אתה רוצה למחול לו בלבך, אתה יכול. זה לא רק מותר, זו מידת חסידות. עיקר האיסור הוא רק על משטמה בלב — כי משטמה הולכת ומחמירה עד שמתפרצת.

2. "הדיוט ביותר" / "דעתו משובשת" — עצה מעשית כיצד למחול: מכניסים את האדם לקטגוריה — הוא נעבעך הדיוט, דעתו משובשת, הוא תפוס במשהו, הוא כ"תינוק שנשבה". על ידי כך אפשר למחול באופן פעיל — לא מפני שמדחיקים את הכעס, אלא מפני שמבינים שנעבעך אינו יכול טוב יותר. "אין לי שנאה עליו, כי אני מבין שנעבעך הוא תפוס."

3. שאלה על "מידת חסידות": "לשפוט" שהלה "דעתו משובשת" — האם זו עצמה אינה צורה של שנאה? הדבר לא נפתר לגמרי, רק הוער ש"צריך לדייק שזה עצמו אינו שנאה."

4. שאלה מעשית להלכה למעשה: אצל חבר טוב — מתקשרים, מדברים, מסדרים. אבל אצל אדם שאינו חברך — צריך להתעסק עמו אבל אינו חבר — מה עושים? הפסוק אומר שצריך לומר לו (כדי שלא תהיה שנאה בלב). אבל הרמב"ם אומר: אם אתה יכול למחול לו בלב, בלי שנאה, כי אתה מבין שהוא הדיוט — זו מידת חסידות.

5. "ואין התורה מקפדת אלא על המשטמה" — מדוע שונה מעבירות כלפי שמים? כשהחבר פגע בך, הרי הוא גם עבר איסור (בין אם לחבירו). מדוע מתייחסים לזה אחרת מאשר כשעובר איסור כלפי שמיא? לכאורה, כשנפגעת, היית צריך לרחם עליו שהוא עובר. אולי בגלל זה הרמב"ם מכניס את ה"הדיוט ביותר" — כדי שהחילוק יהיה מובן: אצל הדיוט אפשר למחול כי אינו יודע טוב יותר.

6. [הערת אגב: ר' שלמה זלמן אויערבאך ערב יום כיפור:] ר' שלמה זלמן אמר לבנו: "קיבלתי כל כך הרבה שאלות — על תעניות, על כל מיני הלכות — אבל אף אחד לא שאל אותי כיצד לעשות תשובה, כיצד לפייס את חברו." זהו מוסר השכל שאנשים שואלים שאלות טכניות אבל לא את השאלות העיקריות של בין אדם לחבירו.

7. שייכות להלכות עשרת ימי תשובה — האם צריך לפייס כשהלה אינו יודע: החפץ חיים אומר שצריך לפייס אפילו אם הלה אינו יודע (למשל, דיברת עליו לשון הרע). אבל כאן ברמב"ם מדברים להיפך — מי שנפגע צריך ללכת ולומר. זו נקודה אחרת בעצם — ברמב"ם העניין הוא פיוס כשיש משטמה, כשיש שנאה בלב.

הלכה י — "חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות"

1. "תחילה" — מה פירושו? "תחילה" פירושו לכאורה "בהתחלה", הפעם הראשונה. כי אחר כך, לאחר שכבר ניסה פעמים רבות, אולי צריך לדבר בחומרה יותר. אבל הרמב"ם מתכוון: אל תתחיל בחומרה.

2. כיצד לומדים את איסור הלבנת פנים? הרמב"ם לומד מהפסוק "ולא תשא עליו חטא" — אפילו אצל מי שראוי לבושה (כי חטא), אסור לביישו. קל וחומר שאסור סתם לבייש אדם.

3. מדוע אין מלקות? שתי אפשרויות:

(א) זהו "לאו שאין בו מעשה" — כי דיבור אינו נחשב מעשה.

(ב) ההלבנה עצמה (שהלה מתבייש) אינה מעשה — כשאדם אומר משהו, עדיין אינו יודע עד כמה הלה יתבייש.

- אבל: לא בגלל זה פחות חמור — זהו "עון גדול".

4. "ברבים" — חילוק: חז"ל אומרים ספציפית "ברבים אין לו חלק לעולם הבא". פירוש: ברבים חמור יותר — זה פשוט. אבל "אין לו חלק לעולם הבא" הוא דווקא ברבים. איסור הלבנת פנים קיים גם ביחיד, אבל חומרת "אין לו חלק" היא רק ברבים.

5. "בין קטן בין גדול" — מה פירוש "קטן"? נדון האם "קטן" פירושו אדם צעיר או אדם שעדיין אינו שומר כל המצוות. נפקא מינה מעשית: מלמד יכול להיכשל בהלבנת פנים 25 פעמים ביום — זו סכנה מאוד ממשית בחינוך.

6. "ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו" — עניין "מכנה שם לחבירו". אפילו כשהרבה אנשים קוראים לו בשם הזה, אם אתה יודע שהוא לא אוהב את השם ומתבייש בו — אסור לקרוא לו כך. הדבר שכיח מאוד אצל ילדים.

7. "ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו" — קשור לגמרא במסכת ערכין (אונאת דברים). אפילו דברים שהם אמת — אם הוא מתבייש בהם, אסור לספר.

הלכה ח (המשך) — החילוק בין "בין אדם לחבירו" ל"דברי שמים"

לשון הרמב"ם

"במה דברים אמורים? בדברים שבין אדם לחבירו. אבל דברי שמים, אם לא חזר בו בסתר — מכלימין אותו ברבים, ומפרסמין חטאו, ומחפרין אותו בפניו, ומבזין אותו ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל נביאי ישראל."

פשט

הכלל שאסור לבייש ברבים חל רק בעינינו בין אדם לחבירו. אבל בעבירות כלפי שמים — כשכבר הוזהר בסתר ולא חזר בו — מותר לביישו ברבים, לפרסם חטאו, להרפו, לבזותו ולקללו עד שיחזור למוטב, כפי שעשו כל נביאי ישראל.

חידושים

1. החילוק היסודי: ב"בין אדם לחבירו" — כשיש לי טענות אישיות עליו — לעולם אי אפשר לביישו ברבים. חייב לומר לו (תוכחה), אבל רק ביחיד. ב"דברי שמים" — כשעובר עבירה כלפי שמים — ולא חזר בו לאחר תוכחה בסתר — רק אז מותר ללכת ברבים.

2. החילוק בין "מחאה" ל"הוכחה": הוכחה פירושה שמנסה לעשות את האדם טוב יותר — מנסים קודם לקרב, משפילים את עצמם, "עד שיחזור למוטב". מחאה פירושה מוחים בעולם — המוחה כלל אינו חושב כיצד ישפר את הלה, הוא סבור שיש מצוה למחות. כל הפרק של הרמב"ם מדבר על הוכחה, לא מחאה. הסדר הוא: קודם ביחיד, קודם ברכות, קודם בקירוב — ורק כשהכל לא עזר, הולכים ברבים.

3. אצל נביאים — כמעט אין האשמות אישיות: כמעט אצל כל הנביאים מדברים באופן כללי — "מכלימין את ישראל" — לא על אדם ספציפי (אולי על מלך, אבל לא סתם אנשים). הדבר מראה שאפילו ה"ברבים" של נביאים היה תוכחה כללית, לא ביוש אישי.

2. חילוק בין מקניט, מכעיס, מכאיב לבם = מכעיס = מרגיזים אותו; מכאיב לבם = מדברים לא יפה וכואבים לו; מקניט = מקניטים, מרגיזים, מביישים — דבר שמתרגלים אליו, אבל מרגיז.

3. "איבד ממונם" — לא דווקא במזיד: "איבד" אינו שמש איבד, אלא שלא היה זהיר כפי שצריך — חוסר זהירות בממונם (למשל כמעסיק של אלמנה).

4. "וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב" — מידה כנגד מידה: העונש הוא מיתה בידי שמים בחרב, מידה כנגד מידה — כשם שפגעת באלמנה ויתום.

5. "מי שאמר והיה העולם" — לשון הברית: הרמב"ם מביא את הלשון "ברית כרותה להם" — הבורא שברא את העולם באמירתו כרת ברית. זהו לשון מעניין — מקורו בלשון חז"ל.

6. הפסוק "כי אם צעוק יצעק אלי" — על מי הולך? הפסוק כתוב רק על אלמנה, או גם על יתום? על עני גם? עני אינו ברור.

הלכה י (המשך) — החילוק בין עינוי לצורך עצמו לעינוי לצורך חינוך

לשון הרמב"ם

"במה דברים אמורים? כשעינה אותם לצורך עצמו. אבל עינה אותם הרב כדי ללמדם תורה או אומנות או להוליכם בדרך ישרה — הרי זה מותר. ואף על פי כן לא ינהג בהם מנהג כל אדם, אלא יעשה להם הפרש, וינהלם בנחת וברחמים גדולים ובכבוד, כי השם יריב ריבם."

פשט

איסור עינוי אלמנה ויתום הוא רק כשמצערם לצורך עצמו. אבל רב המלמדם תורה, אומנות, או מחנכם — מותר. ובכל זאת הרב צריך לעשות "הפרש" — אפליה חיובית — ולנהוג עמם בנחת, ברחמים גדולים ובכבוד, כי ה' יריב ריבם.

חידושים

1. הרב כממלא מקום האב: הרב "מנסה לתפוס את מקום האב" — הוא מלמדם תורה, אומנות, ומחנכם. לכן יש לו זכות לשמור על משמעת, אבל בתשומת לב מיוחדת.

2. "הפרש" — לא לוותר, אלא להתאים את הסגנון: "הפרש" אינו שמוותרים ליתום ולא ממשמעים אותו. להיפך — החידוש הוא שהסגנון שלך צריך להתאים לאדם המקבל. אצל אדם רגיש, מילה קטנה עוזרת כבר כמו סטירה גדולה אצל אחר, כי הוא יותר רגיש. אסור לומר "זה הסגנון שלי" — הסגנון שלך צריך להתאים למקבל. זהו הפשט ב"משיב אל לב" — צריך להתחשב כיצד האחר מרגיש.

3. "בנחת" — מפתח בהלכות דעות: המילה "בנחת" (רוגע) מופיעה הרבה מאוד בהלכות דעות, והיא "מפתח גדול" — רוגע הוא יסוד מהותי בבין אדם לחבירו.

4. "כי השם יריב ריבם" — הקב"ה נלחם עבורם: זהו "דבר קשה" בפרקטיקה, כי פעמים רבות דווקא יתום או ילד מבית שאינו בסדר צריך הרבה יותר משמעת, וזו נסיון קשה לאזן בין חינוך לזהירות המיוחדת.

הלכה י (סוף) — הגדרת יתום: "עד מתי נקראין יתומים?"

לשון הרמב"ם

**אחד יתום מאב

אחד יתום מאם. עד מתי הן נקראין יתומים? עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול לסמוך עליו לאמנם ולתפוס בהם, אלא יעשו כל צרכיהם לעצמם כשאר כל הגדולים.**

פשט

יתום הוא בין מי שאיבד את אביו ובין מי שאיבד את אמו. נקראים יתומים עד שנעשים עצמאיים — כשאינם צריכים עוד אדם גדול לסמוך עליו, אלא

לשון הרמב"ם

"חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות, מפני שנפשם שפלה למאד, ודעתם שפלה. אפילו הם בעלי ממון. אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו של מלך, מוזהרין אנו עליהם, שנאמר 'כל אלמנה ויתום לא תענוף'. כיצד נוהגין עמהן? לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהג בהם אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופם בעבודה ולא לבם בדברים. ויחוס על ממונם יותר מממונו."

פשט

חייבים להיזהר עם יתומים ואלמנות כי נפשם שבורה. אפילו אם יש להם כסף, אפילו אלמנת מלך. יש לדבר אליהם ברכות, לנהוג בהם בכבוד, לא לגרום להם כאב גופני בעבודה ולא כאב לב בדברים, ולחוס על ממונם יותר מממונם.

חידושים

1. "נפשם שפלה" — האם זה "אביון שברוח"? נדון האם הלשון "נפשם שפלה למאד" זהו ל"אביון שברוח" (כפי שהרמב"ם דיבר קודם בהלכות אחרות) או לשון אחרת. הדבר הוער כמעניין אך לא נפתר סופית.

2. "אפילו בעלי ממון" — החידוש: כסף לא עוזר — אלמנה או יתום שבורים מבפנים אפילו עם עשירות. הדבר מתאים למשנה בבבא מציעא על "לא תחבול בגד אלמנה" — אפילו אם יש לה כסף. "כל אלמנה" — המילה "כל" באה לכלול אפילו אלמנת מלך.

3. כיוון החידוש: החידוש הולך בכיוון אחד — אפילו אלמנה עשירה בכלל. לא בכיוון השני — מי שרואים בבירור שהוא שבור, הוא ודאי בכלל המצוה, אין צורך לומר.

4. הרמב"ם מתכוון רחב יותר מאלמנה ויתום בלבד: בהערה השתמש הרמב"ם במילה "אומללים" (אמללים), המראה שכוונתו לאו דווקא רק אלמנה ויתום, אלא כל אדם אומלל ופגיע. הרמב"ם לא הוסיף את הכלל במפורש — הוא סבור שמבינים מעצמם.

5. "ולא יכאיב גופם בעבודה" — הכוונה למעסיק: הרמב"ם מדבר כאן גם על מצב שבו אתה מעסיק אלמנה — אל תגרום לה לעבוד קשה מדי.

6. קשר ל"הדיוט ביותר": קשר יפה בין ההלכה הקודמת (מידת חסידות — למחול כי הוא הדיוט ביותר) להלכת אלמנה ויתום: מי שהוא "הדיוט ביותר" או "דעתו משובשת" הוא גם אומלל — אין לו כישורים חברתיים, כולם מקניטים אותו, הוא נפגע מהר. אדם כזה הוא כאלמנה ויתום — פגיע. על ידי כך ימחול לו מהר יותר ולא תהיה משטמה בלב על אדם כזה. זה מחבר את שתי ההלכות: ה"הדיוט" של הלכה ט הוא ה"אומלל" של הלכה י.

הלכה י (המשך) — העונש על עינוי אלמנה ויתום

לשון הרמב"ם

"כל המקניט או הכעיס או הכאיב ליבן... או איבד ממונם... לאו זה, אף על פי שאין לוקין עליו, הרי עונשו מפורש בתורה: 'וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב'." "ברית כרותה להם שכל זמן שצעקת מחמת חמס — הם נענים, שנאמר 'כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו'."

פשט

אף שאין מלקות על לאו זה, העונש מפורש בתורה — מיתה בידי שמים בחרב, מידה כנגד מידה. הבורא כרת ברית עמם שכשצועקים מחמת חמס — נענים.

חידושים

1. מושג "עינוי" אצל אלמנה ויתום — מבוסס על רגישות: המושג "עינוי" אצל אלמנה ויתום הוא יחסי לאדם. מכיוון שהם "נפש שפלה" (רגישים), מכה קטנה אצלם כמכה גדולה אצל אחר. זהו אותו יסוד כמו אצל עבד שאסור להעבידו "בפרך" — העבד נבזה הרבה יותר מהר, ולכן סף ה"עינוי" נמוך יותר.

בגיל חמש עשרה, בעניינים מסוימים יתום בגיל חמישים. המדד אינו גיל, אלא עצמאות — "עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול".

3. **יתום הוא "כל זמן שהוא בן"**: "יתום הוא כל זמן שהוא בן" — כלומר כל זמן שהוא בתפקיד של תלוי, הוא יתום. כשנעשה עצמאי, הוא כבר "אב" (אוטונומי).

עושים את כל צרכיהם בעצמם ככל הגדולים.

חידושים

1. **"עצת היתומים" — יישום מעשי**: כשרבי חדש בא ואביו (הרבי הקודם) נפטר, יש לו דין יתום.
2. **עד מתי "יתום" — בזמננו**: בזמננו זה "על פי רוב עד החתונה" — או, בחיך, "עד גיל חמישים". **כל דבר לפי עניינו**: בעניינים מסוימים אדם יתום

תמלול מלא

הלכות דעות פרק ו' — האדם בחברה

הקדמה לפרק: מן היחיד אל הציבור

דובר 1: רבותי, אנחנו נמצאים בהלכות דעות פרק ו'. בעצם, עד עכשיו למדנו על כל אדם כיצד יהיה אדם שלם. עכשיו נלמד על כיצד כמה אנשים מתכנסים יחד, ועם אילו אנשים כדאי להתחבר, וכיצד, וכדומה. נכון?

דובר 2: כן, יפה מאוד. הלכות בין אדם לחבירו, כפי שאפשר לקרוא לזה.

דובר 1: נכון, אבל אפשר לקרוא לזה בצורה עמוקה יותר — הרעיון של עוד אדם. יש הרבה הלכות בין אדם לחבירו. אני רק אסביר את מה שאמרת. עד עכשיו דיברנו על כיצד אדם הוא לבדו אדם שלם, עד התכלית שהגענו אליה בפרק ה' — חכם שהוא האדם עצמו. עכשיו נלמד מתוך דעות שהאדם הרי נמצא עם עוד אנשים.

אז קודם כל הרמב"ם מסביר שיש דבר כזה שיש עוד אנשים וכיצד זה עובד, ואחר כך על גבי זה הוא בונה את המצוות הנוגעות לדעות.

הלכה א: דרך ברייתו של אדם — האדם נמשך אחר סביבתו

דובר 1: יפה מאוד. אומר הרמב"ם: **"דרך ברייתו של אדם"** — הדרך, הדרך שבה אדם נברא, הדרך שבה אדם פועל, הדרך שבה אדם קיים. "טבע האדם" אפשר לתרגם את זה. הרמב"ם אומר במקומות אחרים שאדם הוא מדיני בטבעו, שאדם הוא יצור חברתי. אדם הוא יצור חברתי שאינו יכול להצליח לבדו, אדם אינו יכול לנהל חיים תקינים כשהוא לא עם אנשים אחרים.

"דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו" — במידות ובמעשים נמשך האדם **"אחר ריעו וחביריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו"**. אדם מתנהג כמנהג האנשים במדינתו.

חידוש: **"דרך ברייתו" אינה נפילה — זהו טבע**

דובר 2: יפה מאוד. זו לכאורה תרגום של מה שהזכרת שכתוב במקומות אחרים, שאדם הוא בטבעו כך.

דובר 1: אז ה"דרך" של אדם אינה פשוט נפילה של אדם. זה מוציא את הדבר בצורה עמוקה יותר, נכון? זה לא פשוט — אנשים הרבה פעמים אומרים על הרמב"ם, הרמב"ם אומר שאדם מושפע. לא, אדם בנוי כך. אדם הוא מין דבר כזה שהוא חי עם אנשים אחרים ומתנהג כפי שהם מתנהגים. הרי זו התורה: **"לא טוב היות האדם לבדו"** — אדם אינו יכול להיות לבד.

לפיכך — צריך להתחבר לצדיקים

דובר 2: כן. יפה מאוד.

דובר 1: **"לפיכך"** — על אדם נוגע ל... או שאתה זוכר כמה חזק אתה מושפע מאנשים אחרים, שתהיה מין אדם כזה לפי האנשים שאתה מסתובב איתם, לפי האנשים סביבך. ולפיכך, **"צריך אדם להתחבר לצדיקים"** — אדם צריך להתחבר לצדיקים, **"ולישב אצל החכמים תמיד"** — ולשבת תמיד אצל החכמים, מדוע? **"כדי שילמד ממעשיהם"** — שילמד ממעשיהם.

דיון: מה פירוש "שילמד ממעשיהם"?

דובר 1: "ממעשיהם" — "שילמד מעשיהם" — שילמד את מעשיהם, שילמד ויבין מה הם עושים.

דובר 2: הם ענו ש"ילמד" פירושו שיתרגל.

דובר 1: כן, אבל אני חושב שזה פשוט — שקודם ילמד, יבין מה הוא עושה, יחשוב מה הוא עושה, ואחר כך ממילא ירגיל את עצמו ללכת בדרכים אלו.

דיוק ב"ממעשיהם" אצל צדיקים לעומת רשעים

דובר 2: הוא אומר סתם כך, כן, סתם מקום להבין "ממעשיהם". אפשר לעצור רגע? רציתי רק לומר הערה. הוא מדייק כאן, הרב שליט"א, שאצל צדיקים כתוב "ממעשיהם" — הוא רוצה לעשות איזה דיוק אחר, שאולי "מעשיהם" פירושו כל מעשי הצדיקים צריך ללמוד, אבל אצל הרשעים הכוונה שלא ילמד אפילו חלק ממעשיהם. האם לרשע יש מעשים טובים?

דובר 1: אוקיי, אלו דיוקים חלשים. לכאורה הכוונה אותו דבר למעשה, אין כאן דיוק שאפשר ללמוד ממנו.

"הולכים בחושך" — רשעים אינם חושבים

דובר 1: **"ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמד ממעשיהם"**. הוא כבר אמר לנו כמה פעמים שרשעים הולכים בחושך.

דובר 2: כן, הרי רשעים אינם חושבים.

דובר 1: זה מאוד יפה — חכם חושב מה הוא עושה, חושב מה הוא עושה, גם אתה תחשוב מה הוא עושה. אבל רשע, הוא הולך בחושך, הוא אינו חושב מה הוא עושה, אתה תחשוב מה הוא עושה. "כדי שילמד ממעשיהם" — שלא תלמד ממעשיהם, כי מעשיהם אינם מתוך לימוד, זה לא בא מלימוד, הכוונה כאן לתורה.

דובר 2: כן, זה מעניין, כי אם לא תתאמץ, אם תיתן לטבע לשאת אותך, תהפוך לרשע. אתה הולך בחושך. באור צריך להסתכל לאן הולכים, אפשר להסתכל לאן הולכים. בחושך אפילו לא מסתכלים לאן הולכים, ונהפכים לרשע.

דובר 1: אוקיי, יפה מאוד.

פסוקים: הולך את חכמים יחכם

דובר 1: ברגע שאנחנו מבינים את זה, אנחנו תופסים כמה חשוב להיות עם צדיקים, כי על ידי שנמצאים עם צדיקים נהפכים לצדיקים. הוא אשר שלמה אומר, כפי ששלמה המלך כבר אומר: **"הולך את חכמים יחכם"** — מי שהולך עם חכמים נעשה בעצמו חכם, **"ורועה כסילים ירוע"** — מי שמרעה, שמשתעשע עם כסילים, עם טיפשים, "ירוע" — הוא עצמו ייעשה אדם רע.

חידוש: כסילים וחכמים במשלי — צדקות היא עניין של חכמה

דובר 2: כסילים עדיין לא אומר רעים, אבל יכול להיות כמו שהוא אומר — חכם וחושך — כסילים הם אנשים שאינם חושבים, רשע הוא רע.

דובר 1: חכמים וכסילים במשלי בכלל — הטובים הם חכמים והרעים הם כסילים. אין שם רשעים וצדיקים. יש, אבל הרבה מאוד החכם הוא הטוב

דובר 1: יכול להיות שהיום, כשאנחנו חיים כך שכל היהודים החרדים משפיעים זה על זה — מה שנקרא התרבות החרדית, למשל — זה כן אומר שכל היהודים החרדים משפיעים על כל היהודים החרדים. גם דברים אחרים משפיעים. אבל בכל מקרה אתה צודק ש"מדינה" כאן פירושה עיר, לא מדינה.

חידוש: "מנהגותיה רעים" — כפייה מערכתית, לא רק אנשים רעים **דובר 2:** כן. אומר הרמב"ם: "וכן אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה" — אבל זה מאוד טוב, כי קודם אמר שנמשכים אחר ריעיו וחבריו, תוודא שרעיו וחבריו הם צדיקים. אבל אי אפשר — עכשיו יש לך גם "מנהג אנשי מדינתנו", גם לזה יש השפעה.

דובר 1: אז אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה — אנשי המדינה אינם הולכים בדרך ישרה. לכאורה הוא רוצה קצת להגדיר — אפשר להאריך הרבה בזה, אבל רק לדרג כאן.

מדינה שגזירותיה קשות — שבמדינה המנהג מוביל לגנוב. אז אני אומר לא אגנוב — זה אפילו מנהגים שחייבים להתנהג לפיהם. כאילו הוא עשה חשבון שלא רק שלא הולכים עם המדינה, אלא שנמצאים בתוכה.

למשל, במדינה, כדי לעשות עסקים, צריך להיות בלתי מאמין באמונה. צריך לעשות פרסומת — פרסומת רק עם האמת לא עובדת, כי כולם מפרסמים כך. ממילא המנהג של המדינה הוא להיות שקרן. מי שרוצה להיות תמים עם תמימים, מהפרק הקודם, שהוא אומר על הן הן ועל לאו לאו — חייב ללכת למדינה אחרת.

אין דבר כזה היום — שם לא נוהגים לשקר בעסקים — כי במקום שזו רק עבירה, זו גם אין דרך. זה לא רק שמנהגיהם רעים ותלמד מהם — תתנהג איתם ותיאלץ. או שאדם חייב לעשות — יכול אפילו להיות שאדם, כל עוד הוא במדינה, חייב לעשות מנהגי מדינה מסוימים, אפילו שזה רעה. למשל, הולכים בלבוש מסוים, אני יודע, מתנהגים בדברים מסוימים, עושים שידוכים בדרך מסוימת, אני לא יודע, עושים עסקים בדרך מסוימת. אין לך ברירה, אי אפשר שיש לך ברירה שלא להיות כך. אתה חייב לעשות כך.

ילך למקום — צריך לעזוב

דובר 2: יפה מאוד. וממילא, חזרה — אתה לא הולך להינצל מרוח אנשי המדינה — "ילך למקום" — שיעבור דירה, שילך "למקום שאנשיו צדיקים ונוהגים בדרך טובים" — שיעזוב.

דובר 1: כן, כך כתוב שם. או בכלל למקום תורה.

הרמב"ם אינו מדבר ספציפית על יהודים

דובר 2: זה מה שבעצם בעיקר צריך להבין. אני חושב גם שהרמב"ם אינו אומר בהלכה הזו ספציפית על יהודים — הוא אומר לך לאן שאנשים צדיקים. לכאורה גם זה יוצא מהיסוד הזה.

דובר 1: נכון. הרמב"ם אומר כאן דבר עוצמתי — או כמו בזמנו. הוא אינו אומר ספציפית איפה יהודים גרים, הוא אומר איפה טוב.

דובר 2: אולי אתה צודק שהוא צריך לגור בין יהודים זה עוד עניין, כי יהודים הם טובים.

דובר 1: כלומר, הרמב"ם לא חי בתקופה הגרועה ביותר של החברה. כלומר שהוא גר בתור הזהב, אבל בתקופה שלא הייתה כל כך רעה. כשמשווים לכל הדורות האחרים, זו הייתה מהטובות. אמנם, כשאומרים "תור הזהב" מתכוונים קצת לפני הרמב"ם, אבל גם זה מה שסתם אומרים.

דובר 2: כלומר עדיין לא סתם, אבל נראה שהרמב"ם יבין. הוא אומר שהיום — אולי הכוונה עד שתהיה גאולה — זה לא תענוג גלות? וזה לא קיים! צריך להבין! האידיאל כתוב בתורה — צריך בית מקדש עם כל הדברים.

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך) — מגורים בסביבה רעה, דביקות בחכמים, ואהבת ישראל

והכסיל הוא הרע, כי חכם ללכת בדרך טוב. זו לא פסיעה של צדקות להיות צדיק, זהו עניין של חכמה.

אשרי האיש — "עצת רשעים" פירושה מושב של רשעים

דובר 1: ואומר, בתהלים כתוב גם: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים". אני חושב שכאן חשוב מאוד להבין ש"עצת" אינה העצה כמו כשואלים עצה, אלא "מועצה" — כמו שאנשים יושבים יחד. כלומר "עצת רשעים" פירושה במושב של רשעים, כי זה עצמו הוא עצת רשעים. כאילו מה שאנחנו קוראים "עצה" כחכמה, כדרך חיים — זה קורה כי כשיושבים עם רשעים מתחילים להתנהג כרשעים.

והוא מתכוון גם כמו שהגמרא אומרת על המשך הפסוק: "ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב." ברור מאוד שהפסוק מתאר אדם שאינו מסתובב עם הרשעים והלצים וכן הלאה.

חידוש: אדם אינו תופס כמה חזק הוא מושפע — בידעים ובלא יודעים

דובר 1: זו הלכה חשובה מאוד מאוד, כי אדם אינו תופס כמה חזק מושפעים מהאנשים סביבו. בידעים, בלא יודעים. לא תמיד מודעים לכמה השפעה חזקה זה הולך להיות עלי — לאיזה בית כנסת אתה נכנס, או מי יהיו האנשים סביבך, הולך להיות לזה השפעה גדולה. חשוב מאוד לבחור, אמת.

בעל הסולם: עיקר הבחירה היא לבחור עם מי להיות

דובר 1: ומביאים את בעל הסולם, רבי אשלג, שאומר שאדם מושפע כל כך חזק מהאנשים סביבו, שאין לו באמת בחירה כל כך חזקה. כי ממש זה נוטל את הבחירה, כי כל כך הרבה אתה עושה בלא יודעים לפי מה שחבריו עושים. היכן יש לאדם את עיקר הבחירה? לבחור עם מי להיות. שם היא הבחירה הגדולה. לבחור חברים טובים היא בחירה חשובה.

הרמב"ם — "חסיד" של שלמה המלך

דובר 1: אוקיי, זה... שמת לב שהרמב"ם הוא חסיד גדול של שלמה המלך בכל הפרקים האלה. הוא מביא הרבה פסוקים. הרבה פעמים הוא אומר "בחוכמתו" — זה לא כתוב "בחוכמתו". במשלי הרי חכמה, הרי זה העניין, אלו לא מצוות. אבל זה מעניין, כי הרמב"ם הרי לא מביא סתם פסוקים. פסוקים בדרך כלל — מה שהוא מביא פסוק זה כדי להביא מצוה, לא סתם ללקט פסוקים.

דובר 2: כן, זה נכון. זה מעניין — הוא רוצה להביא מפסוקים את כל היסודות. כן, הוא רוצה להראות שזה לא רק במשנה, אלא כתוב כבר בפסוקים גם. לא רק במשנה, אפילו לא במשנה, אפילו לא במשניות ערוכות של רבינו הקדוש — אלו פסוקים, אלו דברים שכבר כתובים.

הלכה ב: אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים — שתי רמות של השפעה

דובר 1: כן, וכן, אז זה... אז הוא הולך על שתי רמות. קודם כל צריך להתחבר לאנשים שהם צדיקים. אחר כך אמר גם ש"אנשי מדינתנו" — יש להם גם השפעה.

אז אם אתה נמצא במדינה שהיא רעה, לא מספיק שיש לך כמה אנשים טובים, כי אתה גם לא תינצל מהחברה הרחבה יותר.

"מדינה" בהלכה פירושה עיר, לא מדינה

דובר 2: זה מאוד מעניין. אתה אומר שאדם נמשך לא רק אחר חבריו הקרובים, לא רק דווקא חברים קרובים, אלא "דרך הזמן" — כל המדינה, כל העיר סביבו משפיעה עליו.

אגב, "מדינה" בדרך כלל בהלכה אינה כמו ארצות הברית — הכוונה לעיר שלך. לייקוד היא "מנהג המדינה". בחושן משפט הכוונה לעיר שבה אתה גר — לייקוד, ברו פארק. ולכאורה ההשפעה שיש על אדם היא גם העיר סביבו, העיר שבה הוא גר, החברה.

הלכה א (המשך) — "ואם היו כל המדינות... נוהגים בדרך לא טובה"

תקופתו של הרמב"ם עצמו — "כמו זמננו"

אומר הוא: **"ואם היו כל המדינות שיודע ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמננו"** — הרמב"ם אומר כאן דבר מפליא, כמו בזמנו. הוא כבר אומר לפני איפה יהודים גרים, הוא אומר מה ששמע. אולי אתה צודק שבעבודה שיהודים זה עוד עניין, כי יהודים הם טובים.

כלומר, הרמב"ם — הוא לא חי בתקופה הגרועה ביותר של החברה. כלומר שהוא גר בסביבת תורה, אבל בתקופה שלא הייתה כל כך רעה. כשמשווים לכל הדורות האחרים, אני לא יודע — יכול להיות שזו הייתה מהטובות. אמנם, כשאומרים "תור הזהב" מתכוונים קצת לפני הרמב"ם, אבל גם זה עניין תלמודי לומר, לא משנה — רמב"ם. אבל נראה שהרמב"ם הבין את זה.

הקשר לגלות ולחורבן

הוא אומר שהיום — אולי כוונתו בימי הגלות — שזו תכלית הגלות. זה לא קיים. זו תכלית התורה, שצריך בית מקדש עם כל הדברים. בסך הכל הוא אומר, זו הדרך כיצד לעשות חברה טובה. אי אפשר בלי פחות מזה — עם מלך יהודי, עם בית דין, עם כל הדברים. זה מה שלמדנו קודם, שצריך לגור בעיר שיש בה בית דין מכה על חטא. אין כזה דבר — כל העולם הוא עיר אחת.

"או שאינו יכול לילך" — כשאי אפשר לעזוב

אומר הוא: **"או שאינו יכול לילך למדינות שמנהגותיהם טובים"** — או שהוא יודע על מקום שיש בו מנהגים טובים, אבל אינו יכול ללכת לשם — **"מפני הגייסות"**, יש מלחמות, **"או מפני החולות"**, מחלות. כלומר הוא חולה.

"ישב לבדו יחידי" — אין עצה אחרת, הוא חייב להיות לבד. הוא אינו יכול ללכת לשם — **"ישב בדד וידום"**.

זה מדבר מאוד יפה. מגיעים לסוף עניין חורבן בית המקדש, הוא אומר: **"שנה, אין לי ברירה אחרת, אני חייב להיות לבד, כי אני הולך להיות בגלות, אני לא רוצה ללמוד מאנשים רעים"**.

"ישב לבדו" — בעיר לבד

ואם כך — הכוונה שיגור בעירו, אבל רק אני בכיתי נתנהג יפה. וזה מיד מה שהוא מתכוון בעיר, כי אחר כך הוא מדבר על יציאה מהעיר. כאן הוא מדבר בתוך העיר.

"ואם היו בני ביתו מנהיגים אותו לעבודת השם" — יפה מאוד. שמעתי פעם, מישהו אמר, צדיק גדול אמר: אפילו כל העולם יהיה דתי, והוא מראה בעבודת השם.

"מה יעשה" — כשנאלצים להשתתף

כתוב ברמב"ם: **"ומה יעשה אדם שכל אנשי מדינתו רעים וחטאים, ואין מניחין אותו לעסוק בתורה ובמצות, אלא אם כן נתערב עמהן ונהג במנהגם הרע?"** — כופים אותו להתנהג כמותם. הוא אומר, הוא אפילו לא יכול, אין לו את האפשרות של "יחיד וטוב לו".

"מה יעשה אדם שכל אנשי מדינתו רעים וחטאים?" — זה מדבר על סדום, כלומר כך היה בסדום, שהם אמרו "הוציאם אלינו" — כל אחד היה חייב להיות כמו הרשעים. אתה רוצה עצה? אין עצה. העצה היא: **"יצא למערות ולחוחים ולמדברות"** — שיצא למדבר, **"ואל ינהג עצמו בדרך חטאים"**.

דיון: מה פירוש "חוחים"?

דובר 2: חוחים? מה זה? חוחים.

דובר 1: חוחים? שיצא לחוחים?

דובר 2: חוחים, חוחים וקוצים.

דובר 1: אה, כן, חוחים. חוחים זה... חוחים הוא אומר שם בין קוצים, כן, חוחים, בין קוצים. שילך לשם שבני אדם אינם גרים.

"ואל יתייאש מן הרחמים"

בקיצור, שיצא ויסתתר — **"ואל ינהג עצמו בדרך חטאים, ואל יתייאש מן הרחמים"** — שלא יתייאש.

הפסוק "מי יתנני במדבר מלון אורחים"

"וכן הוא אומר, 'מי יתנני במדבר מלון אורחים'" — מי שאומר, הלוואי שהייתי יכול להיות במדבר, ואז "מלון אורחים". רק שאורחים ילכו שם. הכוונה, אנשים ששייכים למקום כלשהו, גרים במדבר. אבל אני אהיה שם כאורח, ואדם מוצא אוהל, אורח באוהל — שיתיישב במדבר.

המשל מיציאת מצרים

וכך היה עם היהודים — היהודים לא יכלו להישאר במצרים, זה היה מקום עבודה זרה, והיה צריך להוציאם למדבר, ושם לקבל את התורה עד שמקבלים את ארץ ישראל.

קינת ירמיהו לעומת הלכה למעשה

אבל הלאה, יש כאן ירמיהו — בפשטות הוא מתכוון, הוא לא מתכוון ממש לומר שילכו, שיעשו שם. אבל הרמב"ם למד שלומדים מזה, כי בפשטות ירמיהו מתלונן, הוא אומר: **"אני רוצה ללכת מכאן, הכל רשעים"**. אומר הרמב"ם: כן, אכן, כך צריך לעשות — צריך ללכת, צריך ללכת למדבר.

קושיא: מדוע הרמב"ם עצמו לא הלך למדבר?

מדוע הרמב"ם לא הלך למדבר? מן הסתם כי אולי סבר שהוא כן יכול להיות יחידי — ממילא נשאר.

המעשה עם הסאטמרער רב והחזון איש

כלומר, הרי יש את המעשה הידועה שהסאטמרער רב והחזון איש דיברו על כך, על הרמב"ם. הסאטמרער רב טען כלפי החזון איש: איך אפשר לגור במקום של רשעים? ענה לו שהשיבות הן מדבריות. כלומר, הוא התכוון באמת — שאם אתה מוצא דרך שבתוך הבניין אתה חי ואתה מושפע מעט, זהו מדבר.

אבל ליהודי זה לא נכון, כפי שהסברתי — יש הרבה דברים שמושפעים מהם שאי אפשר להימנע. שהלה יהיה חתן של בת הרב, אני יודע מה שהייתה בעייתו, איני יודע.

קושיא: מה עושים כשאי אפשר ללכת למדבר?

גם מה שהרמב"ם לא אומר הלאה: **"ואם היה בעל חולאים לא יוכל לילך במדברות"** — אי אפשר ללכת למדבר, זה לא ריאלי. מה הוא אומר כאן? אני לא מבין מה הוא רוצה. זו לא הלכה למעשה. הרמב"ם גם לא הלך למדבר, נכון? אז מה הכוונה?

שמונה פרקים — חסידים שהתבודדו במדבר

וראינו בשמונה פרקים שהרמב"ם אומר שהחסידים שהלכו להתבודד במדבר, זה היה בגלל זה. אולי הוא מתכוון שלפעמים יש אדם שהולך באמת למדבר, למנוזר, לישיבה, כמו שאתה אומר.

הלכה ב — מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם

משכל ישר למצוה

טוב. עכשיו נלמד את המצוה שבעצם אומרת את זה, אם מתבוננים. בעצם הוא אומר שהשכל הישר אומר שצריך להסתובב בין צדיקים. יש מצוה, מצות עשה. זו לא רק עצה טובה, אלא מצות עשה **"להדבק בחכמים ותלמידיהם"**, שנאמר **"ובו תדבק"**.

"וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה?"

ועל זה אומרים חז"ל: **"וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה?"**

זו הפעם הראשונה שהרמב"ם אומר את המילה "שכינה"? כבר למדנו בהלכות נביאים, כמדומני, את הלשון "שכינה". ש"שכינה" פירושה הקב"ה, השכל.

"אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו" — החכמים פירשו, מה פירוש "ובו תדבק"? **"הדבק בחכמים ותלמידיהם"**.

"והוי שותה בצמא את דבריהם" — שתשתה בצמא את דבריהם.

אני חושב שזה גם מתאים לכך, כשרואים את החכמים יושבים למעלה, ואתה יושב כך — אני אומר סתם — על ספסל ליד משהו, איני יודע, בימה, מה שהיה אז, ויושבים למטה, זה ממש כאילו אתה יושב שם כמו האבק של רגליהם.

דיון: חובת החכם להיות נגיש

אבל צריך להבין קצת — הרי החכם גם רוצה להיזבק בחכם, נכון? אז החכם, במקום לתת לכל פשוטי העם שרוצים לקיים את המצוה, הוא רוצה ללכת לרבו.

אז אולי כן יש מצוה על חכם שיוותר, כפי שלמדנו קודם שחכם צריך לתת לאנשים אחרים גישה אליו. אז איפשהו כשחכם יודע שהוא כבר חכם גדול מספיק, שיפסיק לרוץ לחכמים גדולים יותר, אלא יתעסק עם התלמידי חכמים. איני יודע.

אז מבחינה מעשית זו בעיה? איני יודע.

דיון: משיב דבר — תלמיד חכם עם עם הארץ

אז אולי אני חושב, כשכל החכמים ילכו לחכם הגדול ביותר, לא יהיה לו זמן להגיע אליהם. אז עכשיו אתה שואל, אם יש עניין של משיב דבר, ותלמיד חכם רוצה גם עוד חיבור עם תלמיד חכם או עם חכם — אז מי מקיים את המשיב דבר, הגבירים או שאר התלמידי חכמים? ולא לחבר תלמיד חכם עם עם הארץ — הרי זה כתוב שזה מאוד רע, ולמדנו שזו אפילו לא חסידות מצוה.

אז איך זה עובד? הבעיה שלך. זה לא ברור. יש חילוק — כלומר בדורות יש חילוק בבעיה. לא... כן, כבר. אמור אתה הלאה.

הלכה ג — מצות אהבת ישראל

הסדר: מתלמידי חכמים לכלל ישראל

אז זה היה לגבי תלמידי חכמים. הדבר הראשון — להתאבק אצל תלמידי חכמים. החבר החשוב ביותר שיש לך, החבר שהוא תלמיד חכם — בשבילך, אתה לא צריך להיות שווה בשווה, אתה צריך לעזור לו, לעשות לו פרקמטיא, להסתובב אצלו.

אחר כך יש עניין כללי של לאהוב את כל היהודים — אפילו יהודי שיש לו מנהגים רעים, ואין ללמוד ממנו, אבל לאהוב אותו צריך עדיין. כל זמן שאינו רשע גמור. מצוה על כל אדם לאהוב — כי כשפוגשים את מי שצריך לשנוא, יודיעו לך אז.

"ואהבת לרעך כמוך"

כן, **"מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך'."** פירושו כמו שאתה אוהב את עצמך, כך תאהב את חברך.

מה פירושו הדבר כפשוטו?

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך)

הלכה ד — אהבת ישראל: "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו"

המצוה הכללית של לאהוב את כל היהודים

אחר כך יש עניין כללי של לאהוב את כל היהודים. אפילו יהודי שיש לו מנהגים רעים, שאסור לנו ללמוד ממנו — אבל לאהוב אותו צריך עדיין, כל עוד אינו מומר להכעיס, כל עוד אינו רשע גמור.

מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך'."

כשפוגשים את מי שצריך לשנוא אותו, שיזכור אז: **"מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך'."** פירושו: כל "כמוך" פירושו כמו שאתה אוהב את עצמך, צריך לאהוב את חברך.

כיצד יכול אדם להגיע לשלמות?

זה מתאים לכאורה למה שלמדנו קודם בהלכות דעות, שדרך ה' היא הדרך הטובה, הדרך הממוצעת, דרך החכמים. זוהי ה"ובו תדבק".

אלא שעכשיו הוא אומר, כיצד? אולי הוא מתכוון לפרש את הקושיא: כיצד יכול אדם להגיע לשלמות? מה פירוש "וכי אפשר להדבק בשכינה"? כיצד אפשר בכלל ללכת בדרכי חנוך ורחום? העצה היא, שתסתובב עם הצדיקים ותלמד מהם.

דרכים מעשיות של דביקות

"לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם" — הוא צריך להשתדל מאוד עם אשתו ועם חמיו. שישא בת תלמיד חכם. "וישיא בתו לתלמיד חכם" — כי כך תהיה זו החברה שלו, המשפחה שלו.

"ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים" — אפילו אם תלמידי חכמים אינם רוצים לאכול איתם, כפי שלמדנו שתלמידי חכמים אינם אוכלים עם... אבל שילך לאכול עם תלמידי חכמים. מה יעשה? לא ילך לשבת ליד שולחנו, אלא ישב עם כמה חברים תלמידי חכמים.

"ולעשות פרקמטיא לתלמידי חכמים" — שיעשה עסקים בשביל תלמידי חכמים או עם תלמידי חכמים.

"להתחבר להם בכל מיני חיבור" — העניין הוא השפעה, לא כבוד

"להתחבר להם בכל מיני חיבור" — שיתחבר לתלמידי חכמים בכל מיני חיבורים. העניין כאן אינו לתת כבוד או לכבד את התלמיד חכם — העניין הוא כדי שתהיה עמו כמה שיותר, כדי שתקבל את ההשפעה ממנו.

שנאמר **"ולדבקה בו"**.

דיון: ההבדל בין "ובו תדבק" ל"ולדבקה בו"

מה ההבדל בין "ובו תדבק" ל"ולדבקה בו"? איני יודע. על "ולדבקה בו" לומדים "כל מיני חיבור", ועל "ובו תדבק" לומדים את העצה עם המצוה? או שסתם הוא מביא שני פסוקים כי... איני יודע.

ייתכן שרבינו יונה מתכוון שיהיה ריבוי מיני דרכים של דביקות. כך או כך, שתמיד ימצא דרכים כיצד להיזבק בתלמידי חכמים.

המקור ללכת לשולחן הרבי

כאן המקור ללכת לשולחן הרבי, ולנהוג כפי שהרבי נוהג — כי אתה רואה כיצד הרבי מנהל את השולחן. לא שהוא בא אליך, אתה בא אליו, ואז אתה לומד כיצד להיות אדם.

דיון: "חכמים" לעומת "תלמידי חכמים" — מדוע ההבדל בלשון

ב"למוד ומעשה" כתוב "חכמים", וכאן כתוב **"שישא בת תלמידי חכמים"**. לחכם אין כל כך הרבה בנות, נכון? אז אם אין לך חכם, לך לתלמיד חכם. התלמיד חכם הוא מי שנדבק בחכם, נכון? לך לקרוב ביותר שאתה יכול.

והאדם שנדבק בחכם הרי הוא עצמו תלמיד חכם — זה הרי מעצם ההגדרה, כי הלומד ממעשיו נעשה תלמיד חכם. מהו כאן החכם? החכם יכול להשפיע על ציבור גדול, והוא לוקח אחד מתלמידיו ולוקח את אשתו — כך זה מסתובב בתוך החבורה.

ייתכן גם שהרמב"ם מדייק כאן בלשונות. אני רואה שהלשון של הספרי על "ובו תדבק" היא "חכמים ותלמידיהם" — זה הרי אכן לשון שכתוב בה תלמידי חכמים.

ייתכן גם פשוט שכשאדם מתחתן הוא בדרך כלל צעיר, הוא עדיין לא חכם, הוא תלמיד חכם. הוא עדיין בן 15, 16, 20 — אני יודע בן כמה הוא יכול להיות. אי אפשר להיות חכם עדיין, אפשר להיות תלמיד חכם עדיין.

דובר 2: מה עם תלמידי חכמים? מה עם תלמידי חכמים?

דובר 1: טוב.

"והוי מתאבק בעפר רגליהם"

"וכן ציוו חכמים ואמרו: והוי מתאבק בעפר רגליהם" — שתמיד תסתובב לידם, עד כדי כך, שלא תטייל, תתאבק מאבק רגליהם. פירושו: כל כך קרוב תלך אליהם.

פירוש הרמב"ם הפשוט של "כמוך"

מה פירוש הדבר בפשטות? אומר הרמב"ם: "לפיכך צריך לספר בשבחו ולתוס על ממנו, כמו שהוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו". כמו שאדם חס על כספו שלו, ומודע לכספו, ומודע לכבודו — כך תשים לב גם לכבודו של חברך ולממונו של חברך.

אז הרמב"ם מפרש בפשטות מאוד: שאתה רוצה שלך יהיה טוב, רצה שלחברך יהיה טוב.

"המתכבד בקלון חבירו — אין לו חלק לעולם הבא"

על כך הוא מביא כאן שמי שמתכבד בקלון חבירו — מי שמקבל כבוד מבושתו של חברו. כלומר, הוא נעשה חשוב כי תופסים כמה טיפוש חברו. הוא רוצה להיות החכם של הקבוצה כי הוא חכם מחברו, הוא מראה כמה חכם הוא מחברו. הפשט הוא: אתה לא עושה את זה, הכבוד שלך חשוב לך הרבה יותר, אתה מוכן להרים קצת את כבודך על ידי דריסה על כבודו של חברך.

"אין לו חלק לעולם הבא."

מדוע הולכים כל כך חריף "אין לו חלק לעולם הבא"? הרי זו אפילו מצות עשה, אבל גם "אין לו חלק לעולם הבא" — זו מצוה חשובה. איני יודע, זה מאוד מפחיד. אולי נראה ב"אין לו חלק לעולם הבא" בהלכות תשובה פרק ג', אולי הרמב"ם יסביר שם, הוא מזכיר את זה שם.

מתכבד בקלון חבירו — זה הרי מן הסתם הרשימה של "אין לו חלק" נמצאת שם. כן, צריך לעיין בהלכות תשובה פרק ג' הלכה י"ד. הרמב"ם אומר שם שאלו דברים שאינם "אין לו חלק" אמיתי, אלא מכיוון שזה קשה — צריך לעיין במפרשים שם, ונראה בדיוק את הגדר.

מתכבד בקלון חבירו — חולשה אנושית עמוקה

מתכבד בקלון חבירו זה דבר חשוב מאוד. זה דבר פנימי מאוד, לאנשים יש את זה, כי מודדים את עצמם מול החבר ומשווים, ואפשר להראות את הניגוד. כשחברו אומר דבר טיפשי ומגיבים במשהו חכם ממנו — זה ממש, זה פשוט מתכבד בקלון חבירו. זה דבר קשה.

כי זו הדרך הפשוטה ביותר לראות שכבודך חשוב לך יותר מחברך — אתה לא מקיים ואהבת לרעך כמוך.

הלכה ה — אהבת הגר

שתי מצוות עשה על גר צדק

אומר הרמב"ם ש"ישראל" אינו רק מי שנולד ליהודים. כאן נכנס עניין אהבת הגר — מצוה חדשה, מצוה נוספת.

גר תושב — דינים לגוי שאינו עובד עבודה זרה

ההלכות שיש כאן לגבי גר תושב — למשל, למדנו אתמול במשניות בבבא מציעא כמדומני על אונאה, על לא לרמות גר תושב. גר תושב פירושו גוי שאינו עובד עבודה זרה, שאינו רוצה, שאינו חיה רעה.

אני חושב שכשגרים בסביבה גויית, צריך לחשוב שהגויים סביבך, שכניך, יש להם דין כגר תושב — לעניין שלא תעשה אונאה, שלא תצער אותו, שלא תבזה אותו, וכן הלאה. אבל זה לא נוגע לעניין, כי כאן מדברים על גר צדק.

פירוש ספר החינוך הרחב של "גר" — כל אדם פגיע

דובר 2: ולא רק זה, לשני דברים אפשר... אתה אומר שהרמב"ם מדבר שגר אינו סתם, יש לו כוונה לגר צדק. אתה אומר שאפילו גר, גוי, יש לו גם דינים מסוימים. יש גם להפך — יהודי שהוא מעיר אחרת, מחסידות אחרת, מצד אחר, הוא נכנס כמו יתום ואלמנה, כי הוא יהודי פגיע, כי הוא יהודי שהוא יותר פגיע.

דובר 1: נכנס בזה כל גר? ספר החינוך אומר שפשוטו של מקרא אינו דווקא...

דובר 2: אתה אומר שאין חילוק — אפילו גוי. אבל אפילו יהודי יכול להיות גר, לא כי הוא גר כי אביו כבר אינו יהודי, אלא כי הוא מגיע לעיר חדשה

ואינו מכיר.

דובר 1: אומר ספר החינוך שפשוטו של מקרא פירושו כך, וממילא זה גם בכלל המצוה. אבל אני אומר שכל אדם שהוא פגיע נכנס תחת גר ויתום ואלמנה.

דובר 2: טוב. יש דרכים אחרות להיות פגיע.

"תחת כנפי השכינה" — מה פירוש "כנף"?

דובר 1: "אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה" — זהו יהודי שהתגיר, וזה לשון יפה מאוד. הוא נכנס תחת כנפי השכינה. השכינה פרשה כנף והכניסה עוד אנשים מלבד המשפחה המקורית.

דובר 2: אני חושב שהכנף כאן פירושה יותר כמו "כנף בגדים" — תחת סינרה של השכינה, תחת מעילה של השכינה. אין הכוונה לכנף כמו "כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרוש כנפיו". הקב"ה מעל ישראל.

דובר 1: לא, אני אומר. אני חושב שכנפי השכינה זה הרגיל. אני לא זוכר, הייתה לי ראייה. כנף בדרך כלל — "אשובה אשובה אחסה תחת כנפיך".

דובר 2: אבל זה לא הגיוני. כנפיים של עוף זה לא דבר שהולכים תחתיו. זה כאילו אתה אומר, "כנשר" זה הפוך — טסים עליו. אבל תחת הכנפיים לא ממש הגיוני.

דובר 1: תחת הכנפיים, כמו שאומרים "תחת כנפיך", כמו שם אצל רות — היא באה תחת כנפי בועז — זה כמו תחת הגנתו.

שתי מצוות עשה — "בכלל רעים" ו"גר"

"אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה, שתי מצוות עשה" — הוא בכלל רעים. קודם כל הוא יהודי — "ואהבת לרעך כמוך". אחר כך הוא גר, התורה אמרה "ואהבתם את הגר" — זו מצווה נוספת.

"ציוה על אהבת הגר כמו שציוה על אהבת שמו" — הקב"ה ציוה שיש לאהוב גר כמו שצריך לאהוב אותו. "כמו שנאמר 'ואהבת את ה' אלקיך', כך נאמר 'ואהבתם את הגר'".

דיון: "ואהבת ל" לעומת "ואהבת את" — האם יש חילוק?

מעניין, כתוב גם "ואהבת לרעך כמוך", אבל שם לא כתובה המילה "את". כאן כתוב "את הגר". לא כתוב "ואהבת את רעך". אולי יש חילוק בין "ואהבת את" ל"ואהבת ל"? אני חושב שהכוונה אותו דבר.

הוא מביא חילוק מסוים בין "ל" ל"את". הוא טוען שיש חילוק בין "ל" ל"את" — ש"ל" פירושו כמו שאמר קודם, "לספר בשבחו" ולדאוג לו, כאילו אתה נותן לו אור. ו"את" פירושו שצריך לאהוב אותו — זו מצווה חדשה, מצווה אחרת. אבל זה לא כתוב כאן. כאן כתוב סך הכל אותו דבר, רק עם עוד מצווה. הפשט שלו לא מתיישב עם מה שהוא אומר כאן בעמוד.

מדוע הקב"ה אוהב במיוחד גרים?

טוב, אומר הרמב"ם הלאה: "הקב"ה עצמו אוהב גרים, שנאמר 'ואוהב גר'".

הרי הקב"ה אוהב גם יהודים — "אוהב עמו ישראל". יש לנו פסוק: "אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד" — שנאמר על ישראל. הקב"ה אוהב יהודים. אבל לקב"ה יש במיוחד אהבה לגרים, כי יהדותם באה להם במסירות נפש. הוא עזב את עמו ומולדתו. הקב"ה עצמו אוהב את הגרים. "ולפיכך בדרכו" — צריכים גם אנחנו לאהוב את הגרים.

חילוק אפשרי במהות שתי האהבות

יכול להיות שזה נכון: ש"ואהבת לרעך כמוך" פירושו שלא תצער אותו ותשמור על כבודו, ו"ואהבתם את הגר" פירושו שתביט על מסירות הנפש שלו, שתהיה לך הערצה מסוימת כלפיו על שהוא גר — האומץ להתגיר.

הלכה ו — "לא תשנא את אחיך בלבבך"

הלאו חל רק על שנאה שבלב

אבל אילו היית אומר בדרך קצת אחרת — הוא כזה חמור, אתה לא יכול להבין אם אתה רוצה לומר לו. רק אם אתה באמת לא מחזיק שהוא אחד שלא מבין להתמודד עם אנשים, אבל אם היית מספיק מחזיק שאפשר לדבר, אם יש לו מזל הוא היה מבין — ממילא הוא עשה עוולה.

אני חושב שזה מאוד חשוב. יש אנשים שמסתובבים מריצים שנים ארוכות כי הלה אומר: "מה פירוש? הוא צריך להבין לבד." לא דרשת את כבודך, והוא צריך להבין לבד. שלום בית — אנשים יכולים לסחוב בלב שנים ארוכות כי "הוא היה צריך להבין לבד." כשהוא יכול פעם לשבור את עצמו ולומר, חייו היו קלים יותר. אולי הוא לא מבין? אולי הוא רוצה להבין, הוא רק צריך לשמוע את זה.

כן, אפשר גם לחשוב—

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך) — מחילה, תוכחה, והלבנת פנים

מחילה — "הוא צריך להבין לבד"

דובר 1: אם היית מספיק מחזיק שאפשר לדבר, אם למחול לו הוא היה מבין, ממילא הוא עשה עוולה... אני חושב שזה מאוד חשוב. יש אנשים שמסתובבים מריצים שנים ארוכות בגלל הדבר הזה שנקרא "הוא צריך להבין לבד." לא דרשת את כבודך, והוא צריך להבין לבד.

שלום בית — אנשים יכולים לסחוב בלב שנים ארוכות כי הוא היה צריך להבין לבד. כשהוא יכול פעם לשבור את עצמו ולומר, החיים היו קלים יותר. אולי מה הוא לא מבין? אולי הוא היה מבין אם היו אומרים לו.

הרמב"ם — מחילה אחרי בקשה: אבימלך ואברהם

דובר 2: כן, אפשר גם לחשוב, דיברנו פעם על זה, למדנו את זה. יש שאלה, מה עם אברהם עם "ואתה השב אשת האיש?"

דובר 1: כן, כאן יש דבר כזה, כל דבר אפשר לעשות ממנו קושיה. כן, אפשר לעשות קושיה מכל דבר שזו סתירה. אבל באמת, "הוכח תוכיח את עמיתך" זו גם מצוות תוכחה על חטא. כי כשהלה עושה עוולה, הוא עשה חטא של אי-חס על כבוד חברו. טוב. שלא קיים "ואהבת לרעך כמוך". זה מה שהרמב"ם סובר.

הלכה ח (המשך) — "ואם חזר וביקש ממנו למחול"

איפה הקטע הבא? הרמב"ם אומר על זה. אומר הרמב"ם: "ואם חזר וביקש ממנו למחול, צריך למחול לו, ולא יהא המוחל" — האדם שצריך למחול, הלשון המעניינת — "ולא יהא המוחל אכזרי, שנאמר 'ויתפלל אברהם אל האלהים'".

אנחנו רואים שאחרי שאבימלך ביקש מאברהם, אברהם אכן התפלל עבורו.

אומר הרמב"ם הלאה: "אף על פי שציערו וביקש להרגו" — הוא ממש עשה לאברהם עוולה גדולה, אבל ברגע שביקש ממנו והתחנן לפניו.

"ויוכיח אברהם את אבימלך" — לא על הפסוק הזה, על עניין אחר זה כתוב. כן, הוא התפלל, במקום אחר כתוב שהוכיח אותו. כאן זה כתוב? לא, כאן לא כתוב שהוכיח אותו, כאן כתוב להפך, שלאבימלך היו טענות. אבל אני זוכר שבמקום אחר כתוב מאוחר יותר, כשלקח את הבאר, כתוב "ויוכיח אברהם את אבימלך". אבל על כל פנים, כאן רואים שהוא אכן עשה לו עוולה גדולה, ואחר כך אברהם מחל לו ואפילו התפלל שאבימלך יינצל מהמחלה, שייפסק מה שקרה שם.

זה לכאורה גם מההלך בהלכות תשובה, אבל זה לא המקום של הלכות מחילה — נלמד שם עוד דברים כיצד למחול.

הלכה ט — תוכחה על חטאים: "הרואה חבירו שחטא"

אומר הרמב"ם הלאה, זו מצוות העשה של "ואהבת". "כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה, שנאמר 'לא תשנא את אחיך בלבבך'" — מי ששונא אחד מישראל בלבו, הוא שונא אותו אבל לא אומר לו, זה נשאר בלב.

אומר הרמב"ם: "ואין לוקין על לאו זה, לפי שאין בו מעשה". מהי כל הגזירה של התורה? "אלא על שנאה שבלב" — המילה "שנאה" היא כששונאים בלב ולא עושים עם זה כלום.

"אבל המכה את חבירו והמחרף את חבירו, אף על פי שאינו רשאי" — ודאי שאסור — "אינו עובר משום 'לא תשנא'".

מעניין, הרמב"ם אומר שאין כאן את הלאו של "לא תשנא". הוא לא מנה את הלאו של "לא תשנא". זה לאו נוסף, אבל הוא אינו עובר משום "לא תשנא". אז, היה אפשר לומר שהוא שונא בלבו, ובנוסף הוא גם הכה אותו. הרמב"ם אומר שהמילה "בלבבך" — זה הלב. כך זה נראה.

הלכה ז — "הוכח תוכיח את עמיתך": העצה לשנאה שבלב

עיקר הפשט: להוציא מה שבלב

והוא הולך ללמוד — לכאורה, העצה לכך היא המצווה הבאה.

אומר הרמב"ם: "כשיחטא איש לאיש, לא ישטמנו וישתוק". מה עושים אז? העצה היא כך: "כשיחטא איש לאיש, לא ישטמנו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים 'ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון'".

אם אומרים לו, אין עוברים כלל. כתוב בספר המצוות: "שצונו להודיע שנאתנו למי ששנאנוהו, עד שנספר לו מה ששנאנוהו עליו, והוא אמרו 'הוכח תוכיח את עמיתך'".

אומר הרמב"ם: "אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו 'למה עשית לי כך וכך? ולמה חטאת לי בדבר פלוני?' שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'".

אבשלום ואמנון — "ברשעים"

הרמב"ם קורא להם רשעים כך, הוא נותן ביטוי כללי עליהם. בני דוד המלך, כן, כתובות עוולות שעשו, אבל...

שוב, הרמב"ם קורא להם רשעים. רשעים — יש, אני יודע, עשו, אחאב. הרי זה מכל המעשה שאמנון אנס את תמר, ואבשלום רצה לנקום בו — זה כל המעשה. טוב, הלשון "ברשעים" מעניינת. כן, הם נוהגים ברשעות. אם מישהו שואל "מי נקרא בתורה רשעים?" יגיד פרעה, המן — לא יעלה על הדעת לומר אבשלום ואמנון, אבל כתוב כאן כך. אבשלום — לא אמנון — הוא שתק על אמנון.

"הוכח תוכיח" — לא להטיף מוסר, אלא תקשורת

"אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו 'למה עשית לי כך וכך? ולמה חטאת לי בדבר פלוני?' שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'".

אומר כאן הרמב"ם שהעיקר, הפשט הפשוט של "הוכח תוכיח" אינו להטיף מוסר על מצווה שלא מקיימים כראוי או משהו, אלא פירושו פשוט להוציא מה שבלב — לעשות מה שקוראים היום שצריך להיות בעל כישורי תקשורת נורמליים, לדעת לדבר עם אדם, לדעת לומר מה כואב. אני חושב שזה הרבה יותר ממה שקוראים כישורי תקשורת נורמליים — כוונתי כך.

יישום מעשי: "הוא צריך להבין לבד"

וצריך להיות הרבה שכל, וצריך להקפיד מאוד על מצווה זו, אני מאמין בה מאוד. יש לך טענה על מישהו? אם לא, אז גם הוא לא מחזיק בלב.

אתה לא מוכן לומר לשני, ומה יש לך בלב? מה אולי המילה? כלומר, אם אתה באמת מחזיק — הרבה פעמים אדם אומר: "בשביל דבר קטן כזה אגיד לו?" טוב, אם זה דבר קטן כזה, אתה מפסיק להיות חבר שלו? אתה צריך לעשות כמיטב יכולתך. הרבה פעמים כל המערכת הזו עובדת על דברים שלא היית אומר כי אתה גאה מדי לומר.

הלכה י (המשך) — עד מתי צריך להוכיח?

דובר 1: אז, אומר הרמב"ם הלאה: "אם קיבל ממנו" — אחרי שאמר לו מוסר, אם מי שאמר לו מוסר קיבל את זה — נפלא, "מוטב". "ואם לאו", צריך לנסות "פעם שניה", להוכיח אותו פעם שנייה ושלישית. "וכן תמיד חייב להוכיחו" — לא רק שלישית, אלא לעולם, הוא צריך להוכיח אותו — "עד שיכיהו החוטא ויאמר לו איני שומע" — עד שהחוטא ממש מכה אותו, או, כך אומר הרמב"ם, "יכהו ויאמר לו" — או אולי אחד מהשניים, הוא מכה אותו או אומר לו אני לא רוצה לשמוע.

זה כתוב, וזה בנוי על גמרא שכתוב, כן, עד הכאה. היה רבא שאמר עד הכאה, שמואל אמר עד קללה. והרמב"ם פסק עד הכאה, אבל הוסיף גם את ה"יאמר לו". אז אני לא יודע בדיוק.

מדוע מפסיקים בהכאה?

אז, כי כשהוא מכה אותו הוא עובר עוד על לאו, צריך להוכיח אותו עכשיו על העבירה שהוא עושה עכשיו. אבל יכול להיות שהעניין הוא שעכשיו התוכחה תביא יותר עבירות, תביא יותר נזק מתועלת, כי הכאה וקללה שניהם לאו — להכות יהודי ולקלל יהודי. אבל עם התוכחה אתה מרחיק אותו יותר, אתה יכול להכשיל אותו עכשיו בעוד עבירות.

אבל הדבר החזק יותר הוא, הרמב"ם מתכוון לומר ש"הכה", כך מביא מעין גרשם, "הכה כלומר איני רוצה". כלומר, עד אז אתה מבהיר לו מאוד שאתה לא מעוניין. שעד אז, בעצם הוא כן מעוניין. הרי זה העניין של "תחילה דוחה" — הוא הרי כן מעוניין בעצם.

הבנה מעשית: "פעם שניה ושלישית"

אני מאמין שהרמב"ם כאן לא מתכוון שצריך להיות נודניק. אם אתה מייסר אותו, אומר לו פעם, עוד פעם, פעם שניה שלישית — הכוונה, חשוב אולי כמה חודשים אחר כך, אולי הוא כבר נעשה קצת יותר מתבונן, אולי הוא מבין יותר טוב. לזה צריך להיות הבנה.

"וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה"

והרמב"ם ממשיך: "וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה" — מעניין, כאן הוא כבר קורא לזה "למחות", הוא כבר לא קורא לזה "תוכחה".

דיון: מחאה לעומת תוכחה

האם הוא מתכוון לאותו דבר? כן, כן. זה מה שהרבנים של היום אומרים שיש "מצוות מחאה" שהיא לא תוכחה — זה סתם שטויות שנכנסו לעולם, אין לזה שום מקור. מחאה פירושה לומר לשני באופן שיכול לעזור. סתם למחות באוויר זה לא שום דבר.

"וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה" — הוא לא מנסה למנוע את השני מחטאו — "הוא נתפס בעון אלו כולם". מדוע? "שאפשר לו למחות בהם" — כי אפשר לו, זה אפשרי עבורו למחות, והוא לא מוחה, והוא נתפס בכל העבירות האלה. מדוע? כי הוא אחראי עליהם.

דיון: מדוע הוא "נתפס"?

דובר 2: אבל הוא הרי מדבר על אנשי ביתו, אנשים שאתה...

דובר 1: הרמב"ם לא הביא כאן את הנושא של כל ישראל ערבים זה לזה, שזה כן נוגע. אבל לא ברור מדוע הוא נתפס. הוא גם נתפס.

דובר 2: לא, אני מתכוון שהוא נתפס כי אדם מושפע מחבריו.

דובר 1: אה, עכשיו אתה אומר פשט יפה. כשהוא מוחה... "נתפס" פירושו שהוא... אבל מחאה היא כדי שהלה יהיה טוב יותר. מחאה היא לא בגלל שאני רוצה להיות בעל המחאה.

דובר 2: לא, אבל הרי יש גם כאלה שאומרים שאני מוחה כדי שאני אזכור שזה לא נהיה דבר נורמלי. כל פעם שאני רואה את הלה עושה עבירה, אני אומר, כי אני לא רוצה שאשכח, כי הרי אדם נשפע.

אומר הרמב"ם, אה, סליחה, הלאה. הרמב"ם הולך לומר מה עוד נכלל בגדר "הוכח תוכיח את עמיתך"? לא רק כשהוא עושה לך עוולה, אלא: "הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב, ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'". גם מהגדולות שבמצוות.

תוכחה רק בחברה בריאה

דובר 2: כן. זה נכון, הרי אנחנו מדברים כאן אחרי שהם כבר חברה בריאה של אנשים ישרים.

דובר 1: סתם כך, כשאתה נמצא עם חבורת רשעים, אתה הולך עכשיו להטיף מוסר לכל אחד וזה לא יועיל. אתה במקום טוב, ואחד מהאנשים נכשל, אתה צריך להוכיח אותו. אני מתכוון באמת כך, אם מישוהו כזה מסתובב עם רשעים, מה אתה הולך עכשיו להיות זה שכל הזמן מטיף מוסר ואומר? זה לא יעבוד.

דבר שאינו נשמע

דובר 2: אולי על זה גם הנושא של דבר שאינו נשמע, שעדיין לא למדו את זה כאן.

דובר 1: כן, הוא לא הביא את זה כאן, אבל זה מובא קודם, כשדיבר על תוכחה אמר שמוכיח רק בדברים שבינו לבינו. יכול להיות שאותו דבר חל גם בין אדם לחברו — אם אתה יודע שהוא לא ישמע, אולי אין מצווה. אני לא יודע.

הלכה י — דרך התוכחה: בנחת ובלשון רכה

אומר הרמב"ם הלאה: "המוכיח את חבירו, בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום" — הן הסוג הראשון של תוכחה, שאומר לו אתה צריך לדעת שלא אכפת לך, אתה מצער אותי, לא כיבדת אותי, או בדברים שבינו לבין המקום — "צריך להוכיחו בינו לבין עצמו". הוא צריך לומר לו בשקט, כשרק שניהם שם. "וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו" — שיודיע לו, תדע שאני אומר את זה לטובתך. הוא צריך קודם כל באמת להתכוון לטובתו, ורק כך יכול להודיע לו. "להביאו לחיי העולם הבא". את זה הרמב"ם לומד מהפסוק "ולא תשא עליו חטא". הוא הולך להביא את זה. אבל לכאורה זה גם כשמדובר בין אדם לחברו.

דיון: "להביאו לחיי העולם הבא" — איך זה מתאים בבין אדם לחברו?

דובר 2: או שזה מתכוון רק לבין אדם למקום?

דובר 1: שניהם, הוא אומר דברים שבינו לבין המקום.

דובר 2: אני מבין, אבל זה לא הגיוני. מה שייך "להביאו לחיי העולם הבא"?

דובר 1: מה? מה שייך "להביאו לחיי העולם הבא"?

דובר 2: גם בדברים שבינו לבין המקום? תדע, אתה לא מקיים מצוות, תלך מכאן.

דובר 1: כן, באמת, זה נוגע לי, אני לא הולך להפריע לזה.

אבל למעשה הוא מביא את זה גם. זה לא — "להביאו" לא אומר שאולי זו כל המטרה שלי. תדע, מה שאני אומר לך עכשיו זה דבר שטוב לך.

אז אולי אפשר לומר שאם זה בין אדם לחברו יכול להיות חיי העולם הזה. אתה רוצה שאהיה חבר שלך? נכון, קלוט, תתקן את זה, אני יכול להיות חבר שלך. אז למה צריך להיות לחיי העולם הבא? מה זה שייך לכאן?

אז אולי יכול להיות ש"לטובתו להביאו לחיי העולם הבא" מתייחס יותר לבין אדם למקום. או אולי אפשר לפרש "לטובתו" זה בין אדם לחברו, ו"לחיי העולם הבא" זה בין אדם למקום.

כי אני לא רוצה שתתפוס שהקב"ה הוא שוטר. לא, אני רוצה לעזור לך. הקב"ה לא צריך שוטר. אני רוצה לעזור לך, אני רוצה שיהיה לך חיים טובים, אני מתכוון אליך. מה פירוש חיי העולם הבא?

דובר 2: כן.

דובר 1: אבל את זה לא אומר הרמב"ם. אותה תורה היא תורה מודרנית כזו, אני לא מחזיק ממנה. אני חושב שזה פשוט, שאם אתה יכול להימנע, הרי... הרי כולו מה שבאמת אתה צודק.

זה בוודאי לא אותה חומרה כמו מה שהלה עשה, אבל לפעמים יש... מה כן, האחריות שלך היא כאב או כמי שהוא המנהיג וכדומה, זה התפקיד שלך. אבל אולי על זה הוא לא מדבר לכתחילה. אבל הכוונה ב"יאכל", "החכם יאכל" פירושו שאתה יכול לפעול, אתה לא יכול לפעול, אתה יכול רק לכתוב פתק — יש לי ברכה לבטלה, אין שום היתר לדבר שטויות.

הלכה יא — "המוכיח את חברו תחילה"

אבל אומר הרמב"ם הלאה: **"המוכיח את חברו תחילה"** — כשאדם מוכיח את חברו, "תחילה" — "תחילה" פירושו לכאורה ההתחלה, הפעם הראשונה, כי מאוחר יותר אולי זה נופל.

דובר 2: אולי מאוחר יותר כן.

דובר 1: אני מחזיק שאני עומד בקושיה, זה בוודאי כבר משהו יותר. אבל הוא מתכוון לא להתחיל...

"תחילה", הוא אומר, **"לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו, שלא יאמר לו 'אינך מתבייש ממעשיך' וכיוצא בזה"**. שלא ידבר אליו בחומרה ויביישו בדבריו, **"שלא יאמר לו 'אינך מתבייש ממעשיך' וכיוצא בזה"**. שיהיה... הרי זה מה שכבר אמרנו קודם, "בנחת ובלשון רכה". הרמב"ם מביא את זה מאוחר יותר.

המקור: "ולא תשא עליו טעא"

"שכן אמר שלמה 'יחל את מוכיחו'" — שהפנים משתנות, פניו הולכים להתבייש, הוא הולך להתבייש, **"ואמר לו 'אינך מתבייש ממעשיך'"**.

אה, זה מאוד מעניין. האיסור לבייש יהודי, לומדים אותו מכאן: **"כך שמעתי שאסור לאדם להכלים את ישראל, ותדע שאין מוכיחין אותו ברבים"**. זה בוודאי לא. זה כמו הפומא דשמואל שאמרנו — שלומדים מכאן, אפילו מי שראוי שתהיה לו בוש, אסור לביישו. קל וחומר שלא תבוא כאן סתם לבייש — בוודאי שאסור.

הלכה יב — הלבנת פנים: "עון גדול הוא"

אומר הרמב"ם: **"אף על פי שהמכלים את חברו אינו לוקה"** — כאן הוא הולך לדבר על האיסור של הלבנת פנים. כאן הוא נכנס לנושא של הלבנת פנים.

"אף על פי שהמכלים את חברו אינו לוקה" — אפילו שלא מקבלים מלקות.

למה לא מקבלים מלקות?

אולי זה לאו שאין בו מעשה, כי ההתביישות היא אין בו מעשה. כביכול כשאדם אומר ללה משהו, הוא עדיין לא יודע כמה חזק הלה יתבייש. הלבנה היא לא מעשה. אולי זה לא ממש לאו, זה לאו שאין בו מעשה, הוא מביא למה זה נקרא לאו שאין בו מעשה? אולי כי דיבור אינו נחשב מעשה, יש משהו כזה. בסדר.

אבל זה לא עוזר, לא בגלל זה זה פחות חמור — זה מאוד:

"עון גדול הוא, כך אמרו חכמים" — זה גם נמנה באזהרות אצל ר' אליעזר בן הורקנוס בתשובה? אני חושב כן. לא תשובת ר' אליעזר בן הורקנוס, אצל "אלו שאין להם חלק לעולם הבא."

"כך אמרו חכמים, המלביין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא" — כאן הוא אומר דווקא ברבים.

דיון: "ברבים" — החילוק

דובר 2: אבל ביחיד אולי אין לו חלק?

דובר 1: אה, כך אמרו חכמים זה גם איסור.

"לפיכך צריך אדם ליזהר בדבר זה שלא יבייש חברו ברבים, בין קטן בין גדול".

דובר 2: רגע, איך ה"ברבים" צמח כאן? ברבים אסור לחלל, חכמים אומרים ברבים.

דובר 1: כן. ברבים זה יותר חמור, זה פשוט.

דובר 2: אה, רק ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך) — הלבנת פנים, מידת חסידות, אלמנה ויתום

הלכה י"ג — שלא יבייש חברו ברבים

דובר 1: צריך אדם ליזהר בדבר זה שלא יבייש חברו ברבים.

דובר 2: בין קטן.

דובר 1: רגע, איך ה"ברבים" צמח כאן? הרמב"ם לא האריך בזה. חכמים אומרים ברבים.

דובר 2: כן.

דובר 1: "ברבים" זה יותר חמור, זה פשוט.

דובר 2: אה, רק ברבים? אין לו חלק לעולם הבא?

דובר 1: ברבים זה יותר חמור. ביחיד גם אסור, אבל ברבים זה יותר חמור.

דיון: "בין קטן בין גדול" — מה הכוונה ב"קטן"?

דובר 2: הרמב"ם אומר, **צריך אדם ליזהר בדבר זה שלא יבייש חברו ברבים, בין קטן בין גדול**. כלומר "גדול" — הכוונה אפילו קטן? קטן כבר מותר לביישו?

דובר 1: אפילו קטן, יהודי שעדיין לא שומר כל המצוות.

דובר 2: כלומר מספיק בוגר ללמוד איתו?

דובר 1: כן, יכול להיות. זה חשוב. באמת מלמד יכול כל יום להיכשל בהלבנת פנים 25 פעמים ביום.

דובר 2: אולי אפשר לראות היתר למלמד אולי?

"ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו" — מכנה שם לחבירו

דובר 1: בסדר. **ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו**. כאן מביא הרמב"ם את מה שכתוב "מכנה שם לחבירו" — הוא קורא לו בשם שהוא מתבייש בו. כל פעם שאתה קורא לו בשם הזה, אתה מביישו.

ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו. שלא יספר משהו שהוא מתבייש בו. זה לכאורה מה שהגמרא שהזכרת קודם במסכת ערכין.

דובר 2: מאונאת דברים, לא?

דובר 1: הם למדו אונאת דברים?

דובר 2: לא, אונאה היא המצוה מתרי"ג מצוות, אולי אצל המצוה. אבל שם כתוב דבר כזה.

דובר 1: כן, אבל מספרים, אפילו דברים שהם אמת. כאן אומרת המילה, או אפילו שם — הרבה אנשים קוראים לו בשם הזה, כי אתה יודע שהוא לא אוהב, הוא מתבייש בשם הזה — לא קוראים לו כך.

דובר 2: זה מאוד שכיח אצל ילדים, מביישים ולא חושבים.

דובר 1: כן. בשביל זה אומרים את הדרשות, כדי שייקחו על עצמם, יזכרו.

הלכה י"ד — החילוק בין "בין אדם לחבירו" ל"דברי שמים"

דובר 1: במה דברים אמורים? בדברים שבין אדם לחבירו. זה — אסור להיכיר שהלה עשה משהו בין אדם לחבירו ולביישו בזה.

ולא הוכיחו — הרי זו מידת חסידות. ואין התורה מקפידה אלא על המשטמה.

העיקר: משטמה בלב

התורה בעיקר מקפידה על השנאה בלב. זה העיקר. כי אז השנאה הולכת ומחמירה תמיד, עד שזה מתפרץ החוצה.

הרי זה מעניין, כי כשהחבר עוול לך, הרי גם החבר עבר על איסור. למה זה כל כך שונה מכשהוא עובר עבירה כלפי שמיא? לכאורה, כשנעלבת שהוא עבר, היית צריך לרחם שנעשה לך עוול.

אולי בגלל זה הרמב"ם מכניס את ה"הדיוט ביותר" — הוא מתכוון לומר, הרי יש לי את השאלה הזו עכשיו, תמיד יש לי את השאלה הזו.

הלכה למעשה מעשית: מה עושים עם אדם שאינו חבר שלך?

יש לי אנשים שונים שאני סובר שהם עושים עוולות או מעשים לא ראויים. ולמחול לא משנה. כשאני חושב להתקשר אליו — הנה, אנשים — אם הוא חבר טוב שלי, אדרבה, אז זה כל החיים. הוא מתקן את זה, הוא רוצה שאעשה לו קשה.

אבל הוא לא חבר, הוא אדם שאני צריך להתעסק איתו, הוא לא חבר שלי. אז מה אני חושב? פסוק מפורש — אתה צריך לומר לו. אתה שונא אותו, יהודי, אתה שונא יהודי בלב, צריך לומר לו.

אני אומר, אני מוחל, תשכח מזה. מה זאת אומרת אתה מוחל? אני לא שונא — מוחל. אני אומר, אני סובר שהוא גס רוח. אני אומר, הרמב"ם הרי אומר — אני אומר לך אמת — הוא הדיוט ביותר. הוא דעתו משובשת. הוא נבוכ תפוס במשהו קר שצריך כך להאמין לעשות, אני יודע מה.

אני מוחל לו בלב. זו לא מחילה אמיתית, נכון? מחילה אקטיבית. שמים אותו בקטגוריה מסוימת — הוא מאותם אנשים שבאמת, אני לא שונא אותו. בדייק, אני לא שונא אותו, כי אני מבין שהוא נבוכ תפוס, הוא תינוק שנשבה.

בסדר. זו מידת חסידות מסוימת. לשפוט שהלה הוא דעתו משובשת? אני לא יודע. צריך לדייק שזה לבדו אינו שנאה. אני לא יודע.

דיון: "מידת חסידות" בפרקטיקה

דובר 2: אין לך את הביטוי החסידי בחברותא, "זה לי חסידות"? איזה? שיש לו רק כמה חברים טובים שלו, והוא שונה עם כל אחד ואחד.

דובר 1: לא, אני לא יודע. אם למישהו יש עצה — אחד מאלה שלומדים איתנו — שיאמר את העצה, ההלכה למעשה, מה ההלכה למעשה. יש רב שנוגע, או יוסלה שם? לא שואלים את הרבנים את השאלה הזו, נכון? לא, אף אחד הרי לא התקשר לומר את ההלכה עבור חלקו.

סטייה: ר' שלמה זלמן אויערבאך ערב יום כיפור

ראיתי, ר' שלמה זלמן אמר לבנו ערב יום כיפור, הוא אמר: "קיבלתי כל כך הרבה שאלות, כל מיני שאלות, מכל מיני הלכות — על התעניות, או זה. אף אחד לא שאל אותי אילו הלכות תשובה, איך לעשות תשובה."

למה? מפחדים את החבר'ה עוד יותר. כן, איך לפייס את הלה, אם צריך.

דיון: האם צריך לפייס כשהלה לא יודע

דובר 1: אני חושב שכאן יש מחלוקת יפה בהלכות, וזה נוגע יותר בהלכות עשרת ימי תשובה, מה שכתוב שם לפייס — האם צריך לפייס כשהלה לא יודע.

כאן נראה שהפיוס הוא עניין כשיש משטמה, כשיש שנאה. אני יודע, החפץ חיים אומר שצריך לפייס אפילו אם הלה לא יודע — בגלל שדיברו עליו

אבל דברי שמים — אם מישהו עשה עבירה כלפי שמים, באמת אדם שחילל שם שמים נאמר — אם לא חזר בו בסתר... הכוונה שהוא עשה עבירה ומנסים להוכיחו. הוא חוזר לכאורה.

את זה צריך לזכור, את זה צריך להחזיק בהנחה בנושא של תוכחה. הוא חוזר עכשיו לנושא תוכחה. כשאדם... אני יודע, בין אדם לחבירו אפילו כשאני מוכיחו — כי יש לי, אם יש לך טענות עליו, אתה לא יכול חלילה ברבים.

אם לא חזר בו — כשהזרת אתו בסתר... נכון, אבל זה עובד רק בדברים שבינו לבין המקום. מה שיש לי טענות עליו, אני לעולם לא יכול לעשות ברבים. חוץ מאולי עבירה, אבל סתם אדם שיש לי טענות, צריך לומר לו, אבל אני לעולם לא יכול לביישו.

אבל הוא עושה חטא — **אם לא חזר בו**, כשהזרת אתו בסתר, אז **מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו בפניו.**

החילוק בין מחאה להוכחה

זה עניין המחאה שאמרת קודם — זה לא עניין של מחאה. זו ההוכחה. מחאה פירושה אני מוחה לעולם; הוכחה פירושה אני מנסה לעשות את האדם טוב יותר.

אבל כאן יש עניין של ברבים, ברבים ממש, **כדי שיתביישו ממנו. מחרפין אותו בפניו, כדי שיתביישו ממנו, ומבזין אותו ומקלילין אותו עד שיחזור למוטב.**

החילוק בין מחאה להוכחה הוא: המחאה בכלל לא חושבת איך הוא הולך לעשות את הלה טוב יותר. הוא סובר שזו מצוה שאני צריך למחות — אין דבר כזה שאני צריך למחות. הם מתכוונים שזו הדרך איך הולכים לעשות את הלה למחות.

אבל הרמב"ם התחיל עם "המוכיח את חבירו" — הוא ניסה קודם לקרב, הוא ניסה להשפיל עצמו, עד שיחזור למוטב, **כמו שעשו כל נביאי ישראל.**

מה עשו הנביאים באמת?

אומר הרמב"ם, זה מה שהנביאים עשו. הנביאים אמרו לשונות חריפים, והם ביזו יהודים, והם אמרו את כל הדברים שאמרו. אבל הם הוכיחו ביחיד, ואמרו שאין להם עצה, התחילו להוכיח ברבים.

דרך אגב, כמעט אין אצל הנביאים שדיברו על אדם מסוים — אולי על המלך. אבל רוב הנביאים זה דיבורים באופן כללי, הם מכלימים את ישראל. אולי גם זה לא.

סטייה: ביקורת הבעל שם טוב על "מוכיחים"

הבעל שם טוב אמר שכל המוכיחים האלה שרק מדברים נגד יהודים, מעוררים את השטן. אחת הביקורות הגדולות של הבעל שם טוב הייתה שאנשים נסעו מעיר לעיר והתפרנסו מלהכות על יהודים. אלא מה, אתה מכה על יהודים? אתה בצד של השטן שמכה על היהודים. אין דבר כזה. אין דבר כזה שתגיד דרשה כל כך טובה. הוא שואל, יש לך דבר טוב בשבילי? זה שלו, ממש.

הלכה ט"ו — מי שחטא לו חבירו ולא רצה להוכיחו — מידת חסידות

דובר 1: אומר הרמב"ם, המוכיח את חבירו... בסדר. עכשיו — כאן רואים מאוד יפה. שאלנו את הקושיה, אולי זכרתי אותה מאחורי הראש שלי, אני מדבר כאן. אמרנו קודם שצריך לומר ללה. אומר הרמב"ם, לא יותר מזה. אם אתה רוצה למחול לו בלבד, אתה יכול.

דובר 2: אבל הוא אומר, כן? כן. כן.

דובר 1: מי שחטא לו חבירו, ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום, לפי שהחוטא הדיוט ביותר, או שדעתו משובשת, ומחל לו בלבד, ולא שטמו

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך) — אלמנה ויתום

לשון הרע.

אבל כאן מדברים להיפך — כאן מדברים שהלה עשה לך משהו, שמי שנפגע ילך ויאמר. זו בעצם נקודה אחרת.

הלכה ט"ז — חייב אדם להיזהר ביתומים ואלמנות

דובר 1: אומר הרמב"ם הלאה, עכשיו זו קטגוריה חדשה של אנשים שצריך לנהוג אליהם ביחס מסוים. יש עוד מצוה, כן? אנחנו עדיין ברשימת המצוות. כאן יש מצוה של... איפה המצוות, רשימת המצוות מהר? אנחנו כבר בסוף, נכון? זה כבר כמעט הסוף.

אז כאן למדנו, בעצם חמשת הפרקים הראשונים היו המצוה הראשונה. אחר כך למדנו "ואהבת לרעך", "ואהבת את הגר", "לא תקום", "לא תטור", "שלא להלביץ פנים". כאן אנחנו מחזיקים כאן — חסד. **"ולא לענות אלמנה ויתום."**

מעניין איך הרמב"ם קרא את זה. כאן הוא אומר... כאן הוא קורא לזה "אלמנה ויתום", אבל הכוונה אולי דעות.

"נפשם שפלה למאד" — אפילו בעלי ממון

דובר 1: אומר הרמב"ם, חייב אדם להיזהר ביתומים ואלמנות, מפני שנפשם שפלה למאד. נפשם מרוסקת. אפילו הם בעלי ממון — אפילו אם יש להם כסף.

דובר 2: "נפש שפלה" — האם זה אביון שברוח? האם זו אותה נקודה, או שזה לשון אחר?

דובר 1: מעניין.

דובר 2: כן.

דובר 1: אפילו הם בעלי ממון. וכך כתוב במשנה בבבא מציעא שאנאה, או לקיחת משכון מאלמנה — "לא תחבול בגד אלמנה" — כתוב אפילו אם יש לה כסף. אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו של מלך, מזהירין אנו עליהם, שנאמר "כל אלמנה ויתום לא תענון." כל אלמנה ויתום — אפילו אם אתה חושב שיש להם כוח — אבל אלמנה ויתום הם מאוד אומללים ומאוד פגיעים.

דיון: האם הרמב"ם מתכוון רחב יותר מאשר רק אלמנה ויתום?

דובר 2: ומה עושים נכון עם כזה אחד?

דובר 1: לרמב"ם יש טבע רך. הרמב"ם לא מוסיף שהכוונה לכל מי שמרוסק מאוד. הרמב"ם סובר שמבינים את זה מאליו, והרמב"ם באמת לא סובר כך.

דובר 2: לא, נראה שכן, כי בהערה הוא אמר "אומללים". הרי רואים דיוק, פשוט שהוא מתכוון לאו דווקא.

דובר 1: בסוף הוא אומר, עד מתי נקראים יתומים? הוא מדבר כאן באמת על יתומים.

דובר 2: כן, אבל להיפך — כשכתוב "יתומים", הכוונה לומר לך שאפילו אלמנת מלך, שנראה שהולך לה טוב, תדע שגם היא מרוסקת. זה חידוש. מי שאתה רואה בבירור שהוא מרוסק, בוודאי בכלל המצוה. זה לא הכיוון ההפוך.

הלכה י"ז — כיצד נוהגין עמהן

דובר 1: כל אחד, אפילו אלמנתו של מלך — "כל אלמנה... לא תענון" — שלא יצערו, יטרידו.

דובר 2: יש לשון חזק "לענות". אני לא יודע אם הוא מתכוון דווקא לענות. הוא אומר "לא תענון".

הלכה י"א — כיצד נוהגין עמהם

כיצד נוהגין עמהן? אומר הרמב"ם: לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהג בהם אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופם בעבודה, ולא לבם בדברים. אין לגרום להם לעבוד קשה, ואין לצער אותם. יש דרך של צער פיזי, או שגורמים להם לעבוד קשה. צער הלב הוא על ידי דיבור שאינו יפה אליהם.

ויחוס על ממונם יותר מממונו. צריך לחוס על ממונם יותר ממה שהוא חס על ממונו שלו.

חידוש: הקשר בין "הדיוט ביותר" לאלמנה ויתום

עניין מעניין התקנה, ההלכה שהרמב"ם אמר קודם — שכאשר חבר פגע בך, עליך לחשוב שהוא טיפש גדול, דעתו משובשת. ברגע שהוא טיפש, יהיה לו דין כאלמנה ויתום, כי הוא אומלל — הוא נעבעך לא יכול לתת לעצמו עצה, כי לא אמרו לו כלום, כי הדברים כבר נכנסים כמו אצל כל אחד.

זו תורה קטנה, אבל באמת כך — מי שהוא ממש הדיוט ביותר, הפשט הוא שהוא גם אומלל. אין לו נעבעך כישורים חברתיים, כולם מציקים לו, הוא נפגע מהר מאוד — אז ימחלו לו מהר יותר ולא ישמרו לו טינה בלב על אדם כזה.

אבל מה שהוא מוציא מכאן — ש"אלמנה" כוונתו לומר, כמו שהוא אומר לגבי עבודה, הכוונה למי שהוא עובד אצל אלמנה.

הטיפש כ"אומלל" — הקשר לאלמנה ויתום

ברגע שהוא טיפש, יש לו דין כאלמנה ויתום, כי הוא אומלל. הוא לא יכול לתת לעצמו עצה, כי אתה לא נותן לו לומר כלום, כי אתה כבר נכנס לכל אחד.

זו תורה קטנה, באמת כך — מי שהוא ממש הדיוט ביותר, הרי הוא אומלל. אין לו נעבעך כישורים חברתיים, כולם מציקים לו, הוא נעשה נבזה מהר מאוד. צריך למחול לו מהר יותר ולא לשמור טינה בלב על אדם כזה.

מושג ה"עינוי" באלמנה ויתום — רגישות

אבל מה שהוא מוציא מכאן לגבי אלמנה — כוונתו לומר שכמו שהוא אומר בעבודה, הכוונה למי שהוא מעסיק של אלמנה למשל. יש לך זכות לבקש ממנה, אבל צריך להיות במיוחד יפה. זהו לכאורה ה**לא תענון**. ומשמעות העינוי היא שאם לא כן, נחשב הדבר עינוי, מכיוון שהם נפש שפלה. זו הרגישות שלהם — כי עינוי נמדד כלפי האדם. הוא יותר רגיש, כי אם מכים אותו מעט, זה כאילו מכים אחר הרבה.

הרי יש דין שאסור להעביד עבד בפרך, אבל העבד הזה נעשה נבזה הרבה יותר מהר.

הלכה י"ח — כל המקניטן או הכעיסן או הכאיב ליבן

החילוק בין מקניט, מכעיס, מכאיב ליבן

יש כאן כל המקניטן או הכעיסן או הכאיב ליבן... אתם יודעים מה החילוק בין מקניט, מכעיס, מכאיב ליבן?

- **מכעיס** — ידוע, הכוונה שהוא מרגיז אותו.

- **מכאיב ליבן** — הכוונה שמדבר אליו בצורה לא יפה וגורם לו כאב.

- **מקניט** — הכוונה להציק, שזה כביכול כלום, מתרגלים לזה.

מה החילוק בין הצקה למכאיב ליבן? זה דומה, אבל מקניט פירושו לגרות, להתגרות, או לבייש, באיזשהו אופן.

איבד ממונם — לא דווקא במזיד

אם איבד ממונם — אם גרמת לאיבוד ממון, כמו עבד שברח. "איבד" פירושו שוודאי לא ממש איבד, אלא שלא היה זהיר כפי שצריך להיות. כך ישנן כל ההלכות שלגבי אלמנה יש טענה בשבילם, או שצריך להישבע לפני אלמנה.

חידוש: "הפרש" אינו ויתור — אלא התאמת הסגנון
אבל לכאורה התירוץ הוא אותו דבר. יבוא אלטר — הפשט אינו שמוותרים לו, אלא שהצקה קטנה אצלו היא כבר סטירה גדולה אצל אחר. צריך פשוט להשיב אל הלב.

הסגנון שלך עם אנשים אחרים אינו "זה הסגנון שלי". לא, הסגנון שלך צריך להתאים את עצמו לפי האדם המקבל. אם אדם רגיש מאוד, צריך להיות יותר זהיר.

אני רק רוצה לפרש שה"הפרש" אינו פשט שמוותרים לו. להיפך — צריך לתפוס שאצלו, כשנותנים לו מילה קטנה, זה כבר עוזר כל כך כמו אצל אחר סטירה גדולה, כי הוא הרי יותר רגיש.

"כי י"י יריב ריבם" — הניסיון הקשה

אבל הוא אומר קצת אחרת — הוא אומר **"כי י"י יריב ריבם"**. זה דבר קשה מאוד, כי הרבה פעמים דווקא היתום או ילד מבית שאינו מסודר, דווקא צריך הרבה יותר משמעת, וזה קשה. זה ניסיון קשה.

הלכה כ' (המשך) — הגדרת יתום

אחד יתום מאב, אחד יתום מאם

אומר הרמב"ם: **"אחד יתום מאב ואחד יתום מאם"**.

מה פירוש יתום? מהו יתום מאב? מהו יתום מאם?

עד מתי נקראים יתומים?

"עד מתי הן נקראין יתומים?" — עד מתי נקראים יתומים?

יש להם "עצת היתומים" — אמר הרב שם על עצת התורה, כשהרב החדש שאביו נפטר.

עד מתי נקראים יתומים? **"עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול להיסמך עליו לאמנם ולהיטפל בהם, אלא יהיה עושה כל צרכי עצמו לעצמו כשאר כל הגדולים"**. מרגע שנעשים עצמאיים, אז הוא כבר כאב, הוא לא צריך להיות יתום. יתום זה כל זמן שהוא בן.

דיון: עד מתי נחשב "יתום" בזמננו?

אז, בזמננו זה על פי רוב עד החתונה. בזמננו — עד גיל חמישים!

לא, אני מדבר באופן מציאותי. נכון, בדרך מסוימת. אבל הרי מדברים כאן — ההלכה של הרמב"ם אומרת לכאורה שהכוונה... אולי אפשר לומר שכל דבר לפי העניין. בעניינים מסוימים האדם יתום בגיל חמש עשרה, בעניינים מסוימים הוא יתום בגיל חמישים. נכון.

זהו, זה היה פרק ו'.

העונש — וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב

עבד שברח זה רק עבד, קל וחומר מכה אותו, אבל קל וחומר שהוא עובר, כי הוא עובר על כל יהודי.

לאו זה, אף על פי שאין לוקין עליו, הרי עונשו מפורש בתורה — כתוב בתורה עונש חמור מאוד, מיתת חרב. לא סייף, לא מיתת בית דין, אבל מיתה בידי שמים של חרב. **"וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב"**, וזה מידה כנגד מידה — כמו שאתה עומד, כי ציערת אלמנה ויתום. חזק מאוד.

הלכה י"ט — ברית כרותה להם

אומר הרמב"ם הלאה: **ברית כרת להם מי שאמר והיה העולם** — כרת ברית, "מי שאמר והיה העולם", הבורא שברא את העולם באמירתו.

דבר מעניין — למה הוא מכניס לשון זה?

אמר, השבועה היא לשון חז"ל, שנמצאת במסכתא, שכל זמן שצועקין מחמת חמס — כשאלמנה ויתום צועקים מחמת חמס, ממה שמישהו עושה אותם — **הן נענין**, הם נענים, שנאמר **"כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו"**.

דיון: על מי מדבר הפסוק?

"כי אם צעוק יצעק אלי" — כתוב רק על אלמנה? כתוב גם על יתום? על עני גם? לא? עני לא ידוע.

עוד דבר — נכון, אפשר לדבר על אלמנה.

הלכה כ' — במה דברים אמורים: עינוי לצורך עצמו לעומת עינוי לצורך חינוך

מביא דברי הרמב"ם. אומר הרמב"ם: **"במה דברים אמורים? בזמן שעינה אותם לצרכי עצמו"** — כשהוא מציק להם לטובת האינטרס שלו. **"אבל אם עינה אותם הרב כדי ללמדם תורה או אומנות או להוליכם בדרך ישרה"** — הרב שלהם שמנסה לתפוס את מקום האב וללמדם תורה ואומנות, או לחנכם — **הרי זה מותר**.

"יעשה להם הפרש" — אפליה מתקנת

אומר הרמב"ם: **"ואף על פי כן לא ינהוג בהם מנהג כל אדם"** — אפילו הרב שמותר לו וצריך, צריך להיות מאוד זהיר. **"אלא יעשה להם הפרש"** — יעשה אפליה, אפליה חיובית. מה הכוונה? אפליה מתקנת. יעשה תכנית מתקנת, יעשה הפרש. **"וינהלם בנחת וברחמים גדולים ובכבוד"**.

אני מתכוון, המילה "בנחת" — מופיעה הרבה מאוד בהלכות דעות. נחת, השלווה, היא מפתח גדול.

"ברחמים גדולים ובכבוד, כי י"י יריב ריבם" — כי הקב"ה נלחם עבור האלמנה והיתום שלך.